

Hodnoty mladých Čechov a Slovákov - komparatívny empirický výskum

Jana Ilgová

Ústav aplikovanej psychológie FSEV UK v Bratislave

Alojz Ritomský

Ústav aplikovanej psychológie FSEV UK v Bratislave

Abstrakt

Skúmali sme štruktúru a rozdiely v hodnotovej orientácii slovenskej a českej populácie vo veku od 15 do 34 rokov ($N(\text{CZ}) = 799$, $N(\text{SK}) = 572$). Analyzované boli dáta z 21 položkového dotazníka portrétov Shaloma Schwartza, administrovaného v rámci výskumu Európskej sociálnej sondy z roku 2005. Populácie mladých Čechov a Slovákov sa líšia v hodnotách moc, hedonizmus, otvorenosť voči zmene dôležitejších pre českú populáciu a v hodnotách univerzalizmus, úspech, tradícia a ochrana status quo silnejšie zastúpených u slovenskej populácie. Najčastejšie a najrozsiahlejšie rozdiely sa prejavili v hodnote hedonizmus a na dimenzii otvorenosť-ochrana. Ako najhomogénnejšia skupina vystupuje skupina českých a slovenských rozvedených a veriacich v iné vyznanie ako rímskokatolícke. Skupiny s najväčším počtom rozdielov sú muži a zamestnaní.

Kľúčové slová: hodnotové orientácie, mladí ľudia, komparácia

1. Úvod

Hodnoty majú v psychických i sociálnych procesoch, v rozhodovaní a konaní významné miesto. Ovpływujú prežívanie, vnímanie jedincov, sú zdrojom pre osobné a sociálne normy, determinujú a zacieľujú správanie skupín v spoločnosti. Ich premena je zásadnou podmienkou pre akúkoľvek politickú, ekonomickú sociálnu, či kultúrnu transformáciu (Hofstede, 1991).

Praktické využitie hodnôt existuje v marketingových výskumoch a výskumoch trhu pre zistenie preferencií spotrebiteľov (Carter 1991), pri voľbe štýlov riadenia v pracovnej sfére, zavádzaní zmien i riešení konfliktov. Sú prínosným zdrojom informácií pri poznávaní demografických zmien, ktorými sú napríklad pôrodnosť a uzatváranie manželstiev a tiež ekonomických a politických reforiem (Rabušic, 2001).

V našom výskume sme sa zaujímali o charakter hodnotových systémov populácií dvoch vedľa seba ležiacich štátov. Spája ich veľmi podobný jazyk, storočia spoločného vývoja, desaťročia nedávneho spoločného štátneho zriadenia. Naším cieľom bolo zistiť, aký je charakter hodnôt mladých ľudí v týchto dvoch kultúrach a odhaliť existenciu prípadných rozdielov.

V prvej časti sa zaoberáme súčasnými významnými teóriami hodnôt a s nimi súvisiacimi metódami empirického skúmania. Súčasťou je aj prierez súčasnými medzinárodnými výskumami, ktoré reflektujú aktuálny stav hodnotových systémov spoločností. Na týchto poznatkoch vymedzujeme výskumný problém (výskumnú otázku a hypotézy). V druhej časti predstavujeme použitý výskumný nástroj, ktorým je Schwartzov dotazník portrétov. Opisujeme výskumnú vzorku - slovenských a českých participantov vo veku 15-30 rokov, metódy štatistickej deskripcie a inferencie a výskumný plán. Tretia časť obsahuje výsledky našej analýzy a syntézy empirických údajov. Štúdiu uzatvárame zhrnutím a stručnou diskusiou.

1.1. Súčasné teórie a empirické výskumy hodnôt

Základy v súčasnosti najpoužívanejších teórií, disponujúcich vlastnými metodologickými nástrojmi položili Rokeach, Hofstede, Inglehart a Schwartz.

Podľa *Milтона Rokeacha* (1949) má každý jedinec súbor presvedčení o spôsoboch správania a kľúčových cieľoch existencie, ktoré považuje za žiadúce, vhodné. Uvádza osemnásť terminálnych a osemnásť inštrumentálnych hodnôt v závislosti od toho či sa jedná o konečné stavy existencie, ktoré predstavujú zmysel života alebo o spôsoby správania, ktoré sú nástrojom dosiahnutia týchto cieľov.

Terminálnymi hodnotami sú múdrosť, sebaúcta, sloboda, zmysel pre výkon, svet v mieri, rovnosť, svet krásy, bezpečie rodiny, vnútorná harmónia, spoločenské uznanie,

šťastie, vzrušujúci život, skutočné priateľstvo, národná bezpečnosť, zrelá láska, radosť, spása, pohodlný život.

Inštrumentálnymi sú byť schopný, intelektuálny, čestný, zodpovedný, predstavivý, nezávislý, veľkorysý, logický, ambiciózný, nápomocný, odvážny, sebakontrolujúci, milujúci, odpúšťajúci, radostný, slušný, čistotný, poslušný.

Rokeach konštatuje že všetci máme rovnaké hodnoty, len u každého sú zastúpené v inej miere. Držiac sa fenomenologického prístupu vytvoril populárnu techniku Rokeach Value Survey, ktorá zisťuje hodnoty pomocou dvoch spomínaných setov hodnôt. Úlohou respondentov je zoradiť vymenované hodnoty podľa subjektívnych priorit. Na základe výsledkov je možné predikovať vzťah osobnosti k spoločnosti, kultúre, postojom a motivačným cieľom.

Teória bola podrobená kritike ďalších autorov, ktorí poukázali na opomínanie určitých hodnôt (Braithwaite, Law, 1985, In: Schusterová, 2004), zaradili ďalšie negatívne hodnoty (Feather, 1995, In: Schusterová, 2004) a s pomocou empirických dôkazov napadli hypotézu terminálnych a inštrumentálnych hodnôt, prílišnú abstraktnosť a tým nejednoznačnosť a nevhodnosť pre menej vzdelaných respondentov. Taktiež bolo poukázané na absenciu relevantnej teórie a ad hoc vysvetlení výsledkov (Schwartz, n.d.). Napriek tomu bola metóda veľmi využívaná v sedemdesiatych a osemdesiatych rokoch dvadsiateho storočia.

Geert Hofstede (1991) považuje hodnoty za jednu zo štyroch základných zložiek kultúry, spolu so symbolmi, hrdinami a rituálmi. Hodnoty, ktoré definuje ako všeobecné tendencie preferovať určité stavy skutočnosti pred inými formujú jadro kultúry. Mnoho hodnôt ostáva nevedomých preto, lebo boli naučené implicitne, čo podmieňuje zložitost' ich skúmania. Nakoľko hodnoty determinujú vzorce správania, je možné ich z konkrétneho typu správania v určitej situácii odvodiť. Sociálna žiadúcnosť a istá skrytosť a nedostupnosť základných hodnotových orientácií spôsobujú, že dotazníky typu pero a papier, ktoré sa explicitne pýtajú na preferencie respondenta nebývajú verným odzrkadlením hodnôt. Takto sa dostávame aj k problému dvoch typov hodnôt, ktoré Hofstede rozlišuje. Sú nimi žiaduce (desirable) a požadované hodnoty (desired). Prvá zodpovedá tomu čo jednotlivec považuje za hodnotu z globálneho pohľadu, resp. aký by ľudia a svet mal byť a je morálne a ideologicky zafarbená. Druhá nám podáva predstavu o tom, čo je dôležité pre konkrétneho človeka, pre uspokojovanie jeho potrieb a záujmov. Je entitou realistickejšou, praktickejšou a má bližší vzťah k aktuálnemu konaniu. Empirickými dôkazmi bolo zistené občasnú protirečenie týchto typov hodnôt.

Hofstede uskutočnil výskum na pracovníkoch medzinárodnej korporácie IBM vo viac ako päťdesiatich krajinách, usiloval sa o zmapovanie požadovaných (desired) hodnôt. Svojim zistením, v ktorom identifikoval štyri kľúčové oblasti, v ktorých sa krajiny navzájom líšia, podporil teóriu Alexa Inkelesa a Daniela Lewinsona. Sú nimi nasledujúce bipolárne dimenzie:

- *vzdialenosť mocenských pozícií* (ide tu o mieru akceptácie nerovnomerného rozdelenia moci, sociálnej nerovnosti a charakter vzťahu k autorite)
- *kolektivismus vs. individualizmus* (hovori o miere integrovanosti jedinca do sociálnych štruktúr)
- *feminita vs. maskulinita* (starostlivosť, skromnosť, zdržanlivosť, potláčanie potrieb vs. pribojnosť, súťaživosť, dravosť)
- *vyhýbanie sa neistote vs. akceptácia neistoty* (týka sa strachu z nepoznaného, nového a netradičného).

Na základe skóre v jednotlivých dimenziách môžeme krajinu znázorniť v štvordimenzionálnom priestore. Neskôr Hofstede pridal k pôvodným štyrom dimenziám piatu, s názvom *dlhodobá vs. krátkodobá orientácia v živote*.

Často je kritizovaná nereprezentatívnosť jeho výberových súborov, nekomplexnosť nazerania na hodnotový systém, nakoľko sa výskum orientuje prevažne na hodnoty súvisiace s prácou. Je dobrým nástrojom na rozlišovanie medzi kultúrami, nepoužiteľný však pre porovnanie jednotlivcov (Schwartz, n.d.). Jeho vysvetlenia nevychádzajú z ucelenej teórie, sú takpovediac ad hoc. Jedna z ďalších kritik vychádzala z empirického dôkazu Ryckmana a Houstonovej (2003) o tom, že individualizmus a kolektivismus netvorí vždy dva protipóly tej istej dimenzie, ale môžu fungovať oddelene.

Ronald Inglehart identifikoval dve základné dimenzie hodnôt pomocou faktorovej analýzy:

- *spokojnosť so životom vs. prežitie* (dôvera, tolerancia, subjektívna životná pohoda, politický aktivizmus, sebvýjadrenie na jednej strane a neistota, nízka miera subjektívnej pohody, zdôrazňovanie ekonomických a fyzických istôt, netolerancia voči cudzincom, iným etnikám, pretrvávajúce tradičné gender roly a autoritárskeho režimu na strane druhej)
- *sekulárny racionalizmus vs. tradičná autorita* (nezávislosť vs. rešpekt voči autorite)

Počas vývoja spoločností podľa jeho názoru dochádza k reštrukturalizácii v nich fungujúcich hodnotových systémov. Posunom agrárnej spoločnosti k industriálnej, bezpečnosť začína byť garantovaná a tradičné religiózne hodnoty začínajú vyprchávať. Vysvetľuje tým aj návrat k viere po kolapse komunistického režimu spôsobený nárastom neistoty. Vo vyspelých spoločnostiach teda predpokladá posun od materializmu k postmaterialistickým hodnotám, uprednostňujúcim slobodu a sebvýjadrenie pred materiálnym uspokojovaním potrieb (Inglehart, 2000).

Póly jeho škály postmaterializmus vs. materializmus tvoria na jednej strane intelektuálna otvorenosť, sebvýjadrenie, tolerancia, odmietanie násilnej sociálnej kontroly a na strane druhej bezpečné, stabilné sociálne prostredie, tradície, ekonomický rast za akúkoľvek cenu.

Svoje výsledky vzťahuje k ekonomickým ukazovateľom ako je napríklad hrubý domáci produkt. Práve prílišný dôraz na ekonomické názory ako ukazovatele hodnôt bol

kritizovaný napr. zo strany Shaloma Schwartza (n.d.). Otázky „Má štát bojovať proti zvyšujúcim sa cenám?“, „Je potrebné zvyšovať počet pracovných pozícií?“ vyvolá iné odpovede v spoločnosti s vysokou nezamestnanosťou a infláciou ako v krajinách kde tieto problémy nie sú také alarmujúce. Skúmanie názorov na politické a ekonomické udalosti môže byť relevantné napríklad pri skúmaní verejnej mienky. Pri zisťovaní hodnôt môže byť však zradné a zavádzajúce, pretože môže zodpovedať názoru na vhodnosť určitých opatrení pre krajinu, nie pre jednotlivca. Podľa Schwartza tiež kombinuje viaceré rozdielnych hodnôt do jedného skóre.

Škála hodnôt *Shaloma Schwartza* patrí v súčasnosti medzi najpoužívanejšie nástroje na meranie hodnôt.

Svoj výskum začal v osemdesiatych rokoch dvadsiateho storočia, kedy si všimol predovšetkým vplyv sociálnej skúsenosti, umiestnenia v sociálnej štruktúre a špecifických skúseností na hodnotovú orientáciu. Taktiež sledoval vplyv hodnotového systému na správanie, postoje. Neskôr sa zameril na medzikultúrne rozdiely (Řeháková, 2006).

O hodnotách sa vyjadruje ako o konceptoch žiadúceho, ktoré určujú spôsob, ktorým ľudia vyberajú správanie, hodnotia ľudí a udalosti, vysvetľujú svoje správanie a hodnotenie (Schwartz, 1999). Sú používané ako motivátory pre vykonávanie sociálne schválených cieľov, obhájenie vybraných riešení a reguláciu ľudskej aktivity. Pri formovaní svojej teórie a metodológie vychádzal z troch postulátov, ktoré považuje za univerzálne požiadavky ľudskej existencie. Sú nimi:

- biologické potreby jedinca
- koordinácia sociálnej interakcie
- prežitie skupín.

Definuje päť základných a nutných charakteristík hodnôt, ku ktorým neskôr pridáva ďalšiu, šiestu:

1. hodnoty sú pojmy alebo presvedčenia, kognitívne štruktúry v úzkom vzťahu k emóciám
2. hodnoty sa vzťahujú ku žiaducim koncovým stavom alebo správaniu
3. hodnoty presahujú špecifické situácie na rozdiel od noriem a postojov, ktoré sa väčšinou vzťahujú ku konkrétnym javom
4. hodnoty slúžia ako štandardy a kritériá, riadia výber alebo ohodnotenie správania a javov
5. hodnoty sú usporiadané podľa relatívnej dôležitosti
6. motivačné pôsobenie hodnoty závisí od jej relatívnej dôležitosti pre osobnosť a relevantnosti vo vzťahu k danému správaniu.

Teoretického pozadie, názvy a charakteristiky kľúčových hodnôt mali spočiatku inú štruktúru a prešli dôkladným vývojom determinovaným empirickými zisteniami.

Spočiatku hodnoty skúmal pomocou metódy Schwartzovo zisťovanie hodnôt (SVS – Schwartz Value Survey), známe z roku 1992, v ktorom bolo úlohou respondentov posúdiť

subjektívnu dôležitosť 57 hodnôt ako riadiacich princípov ich života. Mali k dispozícii deväť bodovú stupnicu od -1 (protiklad k mojim hodnotám) po 7 (extrémne dôležitá hodnota). Táto metóda bola považovaná za pomerne ťažkú vzhľadom ku schopnosti abstraktne myslieť a za celkovo obsahovo a časovo náročnú. Schwartz i oponenti teórie si uvedomili, že by to mohlo viesť k dezinterpretácii a chybnjej administrácii. Aj to bolo podnetom pre vznik novej metódy portrétov - Portrait Values Questionnaire (PVQ).

Dotazník opisuje 21 charakterov osôb (pracovne ich nazývame indikátormi), ktoré vznikli voľnejším parafrázovaním 57 abstraktných pojmov z SVS do konkrétnejšej podoby. Úlohou respondentov je určiť nakoľko sa na nich samých daná osoba ponáša šesťbodovej škále.

Faktorovou analýzou boli najprv zlúčené do z ôsmich hodnotových typov – prosociálnosti, reštriktívneho konformizmu, pôžitku, úspechu, zrelosti, samostatnosti, bezpečnosti a moci, ktoré boli využité v prvých výskumoch. Následne boli analýzou dokázané vzťahy medzi hodnotami:

- *bezpečnosť, konformita, prosociálnosť* – ktoré zabezpečujú fungovanie sociálnych vzťahov
- *úspech a pôžitok* – ktoré majú funkciu posilňovania ega
- *zrelosť a samostatnosť* – ktoré podporujú dôveru vo vlastnú jedinečnosť.

Ďalej bolo preukázané, že v dvojrozmernej sieti hodnoty úspech, pôžitok a samostatnosť stoja oproti hodnotám prosociálnosť, konformita a bezpečnosť. Zrelosť sa javila byť na rozmedzí týchto dvoch oblastí.

V roku 1992 Schwartz zahrnul medzi spomínaných osem hodnôt ďalšie tri (spiritualitu, tradíciu a stimuláciu) a štyri pôvodné (pôžitok, zrelosť, prosociálnosť, bezpečnosť) mierne pozmenil. Dostal teda jedenásť hodnôt: samostatnosť (resp. sebaurčenie), úspech, moc, konformitu, bezpečnosť, hedonizmus, univerzalizmus, benevolenciu, tradíciu, stimulácia, spiritualitu. Pochybnosť spirituality ako univerzálneho hodnotového typu spôsobila vyradenie tejto položky a nakoniec zostalo desať hodnôt, ktoré po zobrazení v dvojrozmernom priestore vytvárajú kruhovú štruktúru, v ktorej platí, že čím bližšie sú k sebe určité hodnotové typy, tým viac sa podobajú ich motivačné pôsobenia (viď. príloha č. 1). Základný rozdiel medzi týmito hodnotami tkvie práve v type motivačného cieľa, ktorý vyjadrujú. Tento konečný pohľad na univerzálne kultúrne hodnoty, vyskytujúce sa podľa Schwartz (n.d.) v každej kultúre, náboženstve i filozofii, bol použitý pri formovaní nástroja merania hodnôt použitého aj v Európskej sociálnej sonde.

1.2. Reliabilita a validita dotazníkov SVS a PVQ

Ekvivalencia SVS a PVQ bola dokázaná pomocou multitrait-multimethod (MTMM). Boli určené dostatočne vysoké korelácie medzi jednotlivými položkami a medzi oboma

testami navzájom (Schwartz, n.d.). Pre oba testy bola preukázaná konvergentná a diskriminačná validita.

Tab. č. 1 Koefficienty reliability pre hodnoty prvého rádu (výskum Schwartz)

Hodnota prvého rádu	Počet indikátorov	Cronbachove α Británia a Holandsko	Koefficienty reliability v test-reteste (Nemecko)	Koefficienty reliability v test-reteste (Izrael)
Sebaurčenie	2	0,49	0,66	0,70
Stimulácia	2	0,66	0,74	0,76
Hedonizmus	2	0,64	0,84	0,65
Úspech	2	0,75	0,83	0,82
Moc	2	0,57	0,84	0,77
Bezpečnosť	2	0,7	0,88	0,70
Konformita	2	0,63	0,86	0,72
Tradícia	2	0,4	0,81	0,8
Benevolencia	2	0,55	0,82	0,62
Univerzalizmus	3	0,66	0,83	0,75

Tab. č. 2 Koefficienty reliability pre hodnoty druhého rádu (výskum Schwartz)

Hodnota druhého rádu	Počet indikátorov	Cronbachova α
Sebatranscendencia	5	0,74
Sebazdôrazňovanie	4	0,81
Ochrana status quo	6	0,75
Otvorenosť voči zmene	6	0,75

Nižšia vnútorná reliabilita niektorých ukazovateľov hodnôt PVQ oproti SVS je spôsobená tým, že jednotlivé položky merajú rôzne konceptuálne zložky hodnôt, teda nemerajú prebytočne viaceré jediný koncept. Netýka sa to položiek, ktoré sýtia rovnakú

hodnotu, u nich boli zistené vyššie koeficienty reliability. Ďalším dôvodom je pomerne nízky počet položiek, ktorý bol ovplyvnený časovými požiadavkami administrácie dotazníka.

Výsledky faktorovej konfirmačnej analýzy nás oprávňujú kombinovať susedných desať hodnôt do dvoch úrovní hodnôt vyššieho rádu, ktoré vykazujú vyššiu Cronbachovu α (Řeháková, 2006, Schusterová, 2004, Schwartz, n.d.). Vznikajú tak tri nasledujúce úrovne hodnôt:

- *hodnoty prvého rádu:*

sebaurčenie, úspech, moc, konformita, bezpečnosť, hedonizmus, univerzalizmus, benevolencia, tradícia, stimulácia

- *hodnoty druhého rádu:*

sebatranscendencia (univerzalizmus, benevolencia), sebazdôrazňovanie (úspech, moc), ochrana status quo (bezpečnosť, konformita, tradícia), otvorenosť voči zmene (sebaurčenie, stimulácia, hedonizmus).

- *hodnoty tretieho rádu:*

otvorenosť-ochrana (otvorenosť voči zmene vs. ochrana statusu quo), transcendentia-zdôrazňovanie (sebatranscendencia vs. sebazdôrazňovanie).

Pri metodologických výskumoch boli namerané stredné až vysoké koeficienty reliability pre hodnoty prvého rádu vo výskumoch vo Veľkej Británii a Holandsku (Schwartz, n.d.), Nemecku a Izraeli (tab. č.1). Tab. č. 2 ukazuje vyššie hodnoty Cronbachovej α pre hodnoty druhého rádu.

Okrem uvedeného systému desiatich hodnôt sa vo Schwartzových výskumoch (Schwartz, Bardi, 1997 a Schwartz, 1999) môžeme stretnúť s používaním siedmych typov hodnôt. Tvoria tri bipolárne dimenzie (viď. príloha č. 2):

- konzervativizmus vs. intelektuálna a citová autonómia (odpovedá na otázku vzťahu jednotlivca a spoločnosti, do akej miery je osobnosť ochotná prispôbovať sa spoločnosti, koho záujmy sú prioritou)
- hierarchia vs. egalitarizmus (ako je zaručované žiaduce správanie, ktoré udržiava štruktúru spoločnosti; pomocou sankcií, noriem, legitimizácie moci alebo pomocou dobrovoľného zväzku o kooperácii)
- ovládnutie (kontrola) vs. harmónia (hovori o vzťahu k ľudstvu a prírode, snaha podmaniť si svet a na druhej strane túžba pochopiť ho a akceptovať).

1.3. Prehľad konkrétnych výskumov hodnôt

Zisťovaním hodnôt, ich stabilitou, zmenami, individuálnymi rozdielmi a funkčnými dôsledkami v spoločnosti, sa v súčasnosti zaoberá viacero projektov, ktoré sa líšia množstvom krajín, ktoré zahŕňajú, špecifickými oblasťami, ktoré skúmajú a mierou teoretickej a metodologickej prepracovanosti. Bolo by zložité úplne oddeliť výskumy hodnôt

od tých ktoré identifikujú postoje, verejnú mienku a vzorce správania, nakoľko tieto konštrukty do veľkej miery spolu súvisia a navzájom sa podmieňujú. V praxi teda často dochádza k ich prelínaniu.

Snáď najobsiahlejším, čo do počtu krajín, je *Svetový výskum hodnôt (World Values Study)*, ktorý pokrýva už 65 zemí sveta. Patronátom je Inštitút pre sociálny výskum pri Michiganskej Univerzite pod vedením Ronalda Ingleharta.

Predchodcom tohto výskumu bol *Európsky výskum hodnôt (European Values Study)* začatý Janom Kerhofsom a Ruud de Moorom v roku 1981. V súčasnosti sú tieto dva výskumy so spoločným začiatkom už oddelenými projektmi, ktoré sa líšia metodológiou, obšírnosťou skúmaných tém, spôsobom organizácie a financovania ako podotýka Leontiyeva (2002). Oba tímy sa však usilujú o spoluprácu a komparáciu dát.

Európsky výskum hodnôt je medzinárodným, longitudinálnym výskumným programom, sledujúcim názory, presvedčenia a hodnoty. Bol iniciovaný Výskumnou skupinou európskych hodnotových systémov (European Value System Study Group - EVSSG) ku koncu sedemdesiatych rokov. Centrálnou témou ich pozornosti bolo identifikovanie určitého jednotného hodnotového systému Európy, zmeny tohto systému v čase a pod vplyvom sociálnych, ekonomických a politických podmienok. Zároveň sa zaujímali o pretrvávanie kresťanských hodnôt v európskej kultúre prípadne o prítomnosť alternatívneho systému hodnôt, ktorý tradičné hodnoty nahrádza.

Výskum bol sprvu orientovaný na desať krajín západnej Európy. Postupne sa pridávali ďalšie štáty, v nasledujúcich vlnách prebiehajúcich v rokoch 1981-1984, 1989-1993, 1994-1999, 1999-2004, 1999-2000.

Koordinujúci orgán projektu sídli na univerzite v holandskom Tilburgu. Financovanie je zabezpečované na národnej úrovni z vlastných zdrojov. Dáta sú administrované osobnými rozhovormi, podmienkou je účasť minimálne tisíc participantov starších ako osemnásť rokov. Výsledkom je veľké množstvo publikácií, napríklad Atlas európskych hodnôt (*The Atlas of European Values*) vydaný v roku 2005 prezentujúci európske hodnoty vo forme tabuliek, grafov a máp. Primárne dáta využiteľné pre sekundárnu analýzu sú voľne dostupné na stránke <http://zacat.gesis.org/webview/index.jsp>.

Prvý československý výskum vykonala agentúra AISA v roku 1990. Od rozdelenia Československa ho zabezpečuje v Českej republike tím Fakulty sociálnych štúdií Masarykovej Univerzity v Brne s agentúrou SC&C a Sociologickým ústavom AVČR, ktorý vedie doc. Rabušic zo sociologického ústavu FSS MU. Na Slovensku je koordinátorkou Dr. Zuzana Kusá, CSc. zo Sociologického ústavu Slovenskej Akadémie vied.

Ďalším súvisiacim výskumom je Medzinárodný program sociálneho výskumu *ISSP – International Social Survey Programme*. Patrí opäť medzi dlhodobé projekty s medzinárodnou pôsobnosťou a existuje od roku 1983. Zakladajúce inštitúty majú sídlo v USA (National Opinion Research Centre), Austrálii (Institute of Advanced Studies at Australian National University), Nemecku (Zentrum für Umfragen, Methoden und Analysen) a Veľkej Británii

(Social and Community Planning Research). V súčasnosti na ISSP participuje 43 členov, okrem krajín „západného sveta“ tiež niektoré krajiny Ázie, Afriky a postkomunistické krajiny východnej Európy. Sleduje vývoj postojov, predstáv a očakávaní každoročne v inej tematickej oblasti, ktorá sa po istom čase opakuje, aby bola umožnená komparácia a sledovanie zmien. Počas rokov jeho pôsobenia boli vykonané výskumy na témy sociálne nerovnosti, životné prostredie, rodina a meniace sa gender roly, národná identita, úloha vlády, pracovná orientácia, náboženstvo, sociálne siete, sociálne vzťahy a systémy podpory, občianstvo, voľný čas a športy (Plecitá, 1999, Krejčí, 2005).

Československá republika sa stala jeho členom v roku 1991, v nasledujúcom roku prebehol prvý výskum. Od roku 1993 je výskum vykonávaný v každom štáte samostatne. V ČR ju zastupuje Sociologický ústav AVČR na čele s P. Matejů. Na Slovensku od roku 1995, Ústav sociológie Slovenskej akadémie vied pod vedením M. Piscovej.

Ako odozva na nedostatočnú obsiahlosť, štandardizovanosť a komparovateľnosť dát, ktorá by dovoľila relevantnú analýzu a porovnanie hodnôt a postojov, vznikol *Európsky sociálny výskum (European Social Survey - ESS)*. Ide tu predovšetkým o zachytenie sociálnych hodnôt, kultúrnych noriem a vzorov správania, pričom prednosťou je dôslednejšie dodržiavanie metodologických štandardov. ESS je financovaný zo zdrojov Európskej komisie, Európskej nadácie pre vedu zúčastnených krajín.

Skladá sa z piatich podjednotiek. *Centrálny koordinačný tím* vedený Rodgerom Jowellom je zložený zo zástupcov z Veľkej Británie, Nemecka, Nórska, Belgicka, Holandska, Španielska. *Vedecký poradný výbor* rieši odborné aspekty projektu. Je medzinárodným výborom, v ktorom sú zastúpení odborníci na kvantitatívny výskum z jednotlivých členských krajín (Tatiana Sedová (SAV) pre Slovensko a Martin Kreidl (AS ČR) pre Českú republiku a tiež štyria zástupcovia Európskej komisie a Európskej nadácie pre vedu. Treťou zložkou je *Panel pre výbery*, ktorý sa zaoberá problematikou výberu výskumných vzoriek. Úlohou *Komisie pre preklady* je translácia originálneho znenia dotazníkov do národných jazykov. *Metodologická skupina* dohliada na zachovanie metodologických zásad kvantitatívneho výskumu (Kalvas, Plecitá-Vlachová, 2005).

Národným koordinátorom pre Českú republiku bola Klára Plecitá-Vlachová v rámci oddelenia Hodnotové orientácie v spoločnosti SOÚ AV ČR. Pre Slovenskú republiku Jozef Výrost a Spoločenskovedný ústav Slovenskej akadémie vied v Košiciach. Je súčasťou výskumných úloh „Predikcia vývojových trendov v sociálnej sfére“ a „Aktuálne otázky rozvoja spoločnosti“.

Zber dát, ktoré archivuje nórsky dátový úrad, je uskutočňovaný každé dva roky od roku 2002. Prvá vlna prebehla v roku 2002-2003, druhá v rokoch 2004-2005, tretia 2006-2007. V súčasnosti je pripravované už jeho štvrté kolo. Zameriava sa jednak na zisťovanie socio-ekonomických charakteristík a tiež postojov a hodnotových orientácií súvisiacich s politickými a spoločenskými témami, médiami, spoločenskou aktivitou. Počas osobných rozhovorov trvajúcich približne jednu hodinu sú k dispozícii tri typy výskumných nástrojov: kontaktný formulár, hlavný dotazník a doplnkový metodologický dotazník.

Hlavný dotazník obsahuje jednak stabilné tzv. „jadrové“ a jednak rotujúce moduly. Zabezpečuje tak možnosť porovnania údajov v čase a taktiež prispôsobenie položiek zmenám v spoločnostiach.

Do stabilného modulu patria nasledujúce okruhy: dôvera v inštitúcie, politická angažovanosť, sociálno-politické hodnoty, morálne a sociálne hodnoty, sociálny kapitál, vylúčenie zo spoločnosti, národná, etnická a religiózna identita, duševná pohoda, zdravie a bezpečnosť, demografické zloženie, vzdelanie a zamestnanie, finančné pomery a podmienky domácnosti. Pre druhé kolo, ktorého dáta v záverečnej práci analyzujeme, boli vybrané tri rotujúce moduly: rodina, práca a duševné zdravie, názor na zdravotnú starostlivosť a ekonomická morálnosť v Európe, trhová spoločnosť a občianstvo.

Doplňkový dotazník, má dve úlohy. Prvou je zistiť konštrukciu systému základných ľudských hodnôt pomocou 21 položkového dotazníka Shaloma Schwartza. Druhou je ohodnotenie reliability a validity s použitím multitrait-multimethod.

V rámci ESS sú zbierané aj kontextuálne dáta a dáta o udalostiach do Event Data Bank. Cieľom je zachytiť všetky podstatné ukazovatele, ktoré môžu mať vplyv na odpovede respondentov danej krajiny a pomáhajú vysvetliť národné rozdiely. Sú nimi napríklad sociodemografické, politické a ekonomické ukazovatele, blížiac sa voľby, pracovné a politické nepokoje, prírodná pohroma (Kreidl, Váně, 2001).

1.4. Výskumná otázka

Zaujímalo nás rozmiestnenie a prípadné rozdiely v štruktúre hodnôt založenej na Schwartzovej teórii na jednotlivých jej úrovniach u mladých Slovákov a Čechov.

Aká je štruktúra hodnôt a vzájomné rozdiely u mladých Čechov a Slovákov?

1.5. Hypotézy

1. Rozdiely medzi obyvateľmi krajín v hodnotovej orientácii sú ovplyvnené kultúrnymi, sociálnymi a ekonomickými podmienkami daných krajín. Preto pri vytypovaní možných diferencií berieme do úvahy tieto odlišnosti zistené medzi nami skúmanými národmi.

Hlavným rozdielom, vystupujúcim vo všetkých kultúrnych a sociologických výskumoch medzi Českom a Slovenskom je odlišný stupeň religiozity. Slovenská populácia je podstatne viac veriaca ako česká, viac sa zúčastňuje náboženských aktivít, bohoslužieb, častejšie sa modlí a viac verí v zosobneného Boha (EVS). Podľa výskumu EVS z roku 1999 sa v Slovenskej republike hlási k vierovyznaniu 76,7%, v Českej republike 40,4% populácie. Príčiny tohto stavu, by sme mohli hľadať v dejinách. Ako možné dôvody najmohutnejšej sekularizácie ČR v Európe môžeme spomenúť, že kým na Slovensku boli nositeľmi

vzdelanosti, národného obrodzenia často kňazi, v Českých zemiach sa odpor ku rímskokatolíckemu náboženstvu vyvíjal v súvislosti s husitstvom, normalizačnými pomermi po Bitke na Bielej hore a poprave českých pánov na Staromestskom námestí v Prahe (Mišovič, 2001).

Náboženstvo je systém presvedčení, zvykov ktorými skupina ľudí vysvetľuje a reaguje na to, čo považuje za sväté a nadprirodzené (Johnstone, 1983), prípadne ako systém myslenia a konania zdieľaný skupinou a poskytujúci jedincovi orientačný rámec a objekt oddanosti (From In: Ričan, 2002). Zahŕňa aj sústavu prikázaní a schválených vzorcov správania, ktorá nepochybne do veľkej miery ovplyvňuje aj mnohé charakteristiky, hodnoty, ciele jednotlivcov i prostriedky ich dosahovania. Úlohou veriacich je dodržiavať tieto normy a spôsoby správania. Je možné predpokladať, že to má dôsledky aj v hodnotovom systéme jednotlivcov spoločnosti. Inglehart predpokladá, že sa náboženské vzorce môžu natoľko odrážať v kultúre krajiny a formovať tak hodnotové systémy, že aj jedinci, ktorí nie sú veriaci sú ním do veľkej miery ovplyvnený (Inglehart, 2000).

Za hodnoty potencionálne ovplyvniteľné stupňom religiozity môžeme považovať konformitu, tradície, bezpečnosť, sebaurčenie, hedonizmus, stimuláciu. V minulosti uskutočnené výskumy napríklad Schwartz, Huisman (1995), Schwartz (1999) a Schwartz & Bardi (1997), Řehák (1992), Halman (2001) nám dovoľujú predpokladať niektoré rozdiely medzi populáciou českou a slovenskou, zapríčinené však nielen religiozitou. Rozdiely boli čiastočne preukázané na dospeljej populácii, nás bude zaujímať či sa tento trend objavuje aj u adolescentov a mladších dospelých. V nasledujúcej časti sa budeme zaoberať možnými rozdielmi v sile výskytu všetkých desiatich hodnôt a spomenieme relevantné výskumy a teórie.

Zaznamenaný bol silnejší výskyt hodnôt konzervativizmus u slovenskej skupiny a intelektuálnej, afektívnej autonómie a egalitárstva u českej skupiny respondentov (Schwartz, 1999 a Schwartz, Bardi, 1997). Ďalej bol u Čechov empiricky preukázaný konflikt medzi nezávislosťou myslenia a reštriktívnou sebakontrolou a konformitou (Řeháková, 2006), čo nás nabáda uvažovať o nižšej konformite Čechov. Konzervativizmus, uznávanie tradícií a rigidných systémov predpokladá aj konformitu s týmito tradíciami. Na druhej strane uvažujeme, že vyššia intelektuálna a afektívna autonómia do istej miery ovplyvňuje myslenie a rozhodovanie sa. U Slovákov bola okrem toho preukázaná nižšia tolerancia voči iným národnostiam, ľuďom handicapovaným ochoreniami, ideovým a legislatívnym zmenám súvisiacimi s interrupciou, užívaním drog, rozvodovosťou, spoluzitím homosexuálnych partnerov (Halman, 2001). Častejšia prezentácia konzervatívnych postojov týkajúcich sa gender otázok, rozdelenia rolí v rodine, slobodných matiek a cudzincov. Zároveň častejšie pociťujú morálne záväzky voči štátu a spoločnosti, napríklad nutnosť mať zamestnanie. Česi prejavujú väčšiu ochotu demonštrovať, štrajkovať a bojkotovať. Řehák (1992) si všimá, že Slováci bočia od rapídnych zmien, pretože kladú dôraz na iné dimenzie v hodnotovom systéme, na hodnotu náboženstvo. Odôvodňuje tým rozdielnu rýchllosť v politickom, ekonomickom a sociálnom vývoji. Vyššiu mieru tradicionalizmu dokazuje aj

Inglehartov výskum (Inglehart, Baker 2000). Hoci medzi Českom a Slovenskom nie je až taký markantný ekonomický rozdiel, Inglehart dodáva, že so znižujúcim sa HDP sa hodnoty pohybujú v smere k dimenzii tradičných hodnôt a prežitia.

Na základe spomínaných výsledkov, ktoré preukázali vyššiu intelektuálnu a emocionálnu autonómiu u Čechov môžeme predikovať samostatnejšie rozhodovanie sa o cieľoch a prostriedkoch konania, vyššiu tvorivosť, prijímanie alternatívnych ideí, nezávislosť a preto aj vyššie skóre v hodnote sebaurčenie. Schwartz, Huismans (1995) píše o negatívnej korelácie viery a intelektuálnej a emocionálnej otvorenosti, taktiež empirický dôkaz ponúka Roccas (2005) .

V štúdiu Ingleharta a Baker (2000) je možné nájsť empirický dôkaz vyššieho sebavyjadrenia Čechov, ktoré má relevantný vzťah aj k sebaurčeniu – zahŕňa proponovanie slobody a postmaterialistických hodnôt, subjektívnu pohodu, dobré medziľudské vzťahy, politický aktivizmus a toleranciu, ktoré by eventuálne mohli mať vzťah k hodnote univerzalizmus, ku ktorej sa dostaneme neskôr.

Sonie Roccas (2005) dokazuje vplyv religiozity na hodnotový systém, konkrétne v súvislosti s hodnotou bezpečie. Veriaci respondenti prisudzujú význam hodnotám, ktoré vyjadrujú motiváciu vyhnúť sa neistote, naopak menej dôležité sú pre nich hodnoty hedonizmus, nezávislosť myslenia a rozhodovania. Toto bolo preukázané u mnohých monoteistických náboženstiev, ktorých veriaci sa líšili v sociálnom statuse etniku i kultúre. Schwartz, Huismans (1995) taktiež hovoria o zvýšenej snahe zaistiť sociálny poriadok a chrániť sa voči neistote. Vo výskume ESV bola u Slovenských vzoriek zistená vyššia prítomnosť obáv súvisiacich s prácou, cudzincami, kriminalitou, stratou tradičných hodnôt a pod. Taktiež je pre nich dôležitejšie platové zabezpečenie, do rúk štátu dávajú viac zodpovednosti za občanov a legitimizujú ho ku kontrolovaniu firiem. Je možné že tieto prejavy sú znakom snahy vyhýbať sa neistote, strachu z neočakávanej a nestabilnej situácie preto predpokladáme, že u Slovákov bude zvýšený výskyt hodnoty bezpečnosť. Podporu by sme mohli nájsť vo výsledkoch výskumov volebných preferencií, ktoré odhalili volanie po pevnej ruke štátu a autorite (Krivý, 2004). Posilnenie priority „udržanie poriadku v štáte“ bolo podľa Krivého spôsobené porevolučným nárastom kriminality, neistoty, organizovaného zločinu, korupcie a nevymáhateľnosti práva.

Spomínaným výskumom (Roccas, 2005) môžeme argumentovať pre nižšie hlásenie sa k hedonizmu u Slovákov, opäť i Schwartz, Huismans (1995) dokázali negatívne korelácie hedonizmu a religiozity.

Stimuláciu, ako túžbu po novosti, vzrušení, zmeny v živote negatívne koreluje s tradicionalizmom, potrebou bezpečnosti, ktorú predpokladáme u Slovákov. Vyššie spomínaná autonómia českých respondentov nás nabáda predpokladať, že sa u nich bude vo vyššej miere vyskytovať táto hodnota. Rovnako vyššia tolerancia voči neštandardným už spomínaným trendom ako tolerancia k spolužitiu homosexuálov a podobne môžu byť prejavom túžby po netradične.

Hypotéza 1: U Slovákov bude v porovnaní s českou populáciou zvýšená miera konformity, tradície a bezpečnosti a znížená miera sebaurčenia, hedonizmu a stimulácie.

2. Vytvorenie predpokladov pre určenie výskytu zostávajúcich štyroch hodnôt prvého rádu, univerzalizmus, moc, benevolencia a úspech, nie je jednoznačné, nakoľko v literatúre je možné nájsť niekoľko protichodných názorov a nekonzistentných výsledkov meraní. Z toho dôvodu ostávame iba pri vykreslení obrazu o týchto zisteniach.

Multidimenzionalita a určitá rozporuplnosť hodnoty univerzalizmus nám nedovoľujú robiť urýchlené predpovede rozdielov v danej položke. Snaha o udržanie mieru a blaha v spoločnosti nijak nepredpokladá, že človek bude dbať o ochranu prírody. Nasledovne si zhrnieme pre a proti u jednotlivých populácií.

Je viacero dôvodov pre znížený výskyt univerzalizmu u Slovákov. V súvislosti s religiozitou si Řeháková (2006) všima časť z kresťanskej knihy Genesis, ktorá by sa dala interpretovať ako isté pohrdanie prírodou, snaha o jej ovládnutie, presvedčenie, že príroda je tu len pre potreby človeka. Mohlo by to vyústiť do reálneho i keď možno neuvedomelého pohrdania prírodou a životným prostredím, ktoré figuruje v položke univerzalizmus. V tejto hodnote sa však odzrkadľujú ďalšie zložky, ako ochrana blaha spoločnosti, veľkorysosť múdrosť, sociálna spravodlivosť, mier a tolerancia, pochopenie namiesto ovládnutia. Z predchádzajúcich výskumov (Schwartz, Bardi, 1997) u Slovákov mierne prevláda ovládnutie (mastery). Ktoré by naznačovalo nižšie skóre hodnoty univerzalizmus. Obyvateľstvo SR tiež prejavuje väčšiu neochotu riešiť ekologické problémy na úkor životne úrovne (SR 70%, ČR 51%) (Řeháková, 2001). Podľa názoru Schwartz a Huismana (1995) náboženstvo hlása prejavovať záujem iba o ľudí určitej skupiny, nie o všetkých ľudí a prírodu. Negatívna korelácia môže byť odôvodnená aj dôrazom na autoritatívnosť viery. V jednom zo svojich výskumov zistili negatívny vzťah univerzalizmu a religiozity.

V prospech väčšieho univerzalizmu Slovákov by nahrávala skutočnosť že vo všeobecnosti sa viac zaoberajú situáciou a životnými podmienkami rodiny, ľudí vo svojom okolí, krajine, starších ľudí a nezamestnaných. Rovnako cítia aj morálnu zaviazanosť (Halman, 2001). Až tretina Slovákov a iba štvrtina Čechov si osvojila alternatívny pohľad na ochranu životného prostredia, pri ktorom už neveria v ekonomický rast a úlohu štátu vo vyriešení tohto problému (Řeháková, 2001).

Vo výskume (Schwartz, Bardi, 1997) v hodnote ovládnutie, ktoré by mohlo signalizovať uznávanie moci, nebol zistený rozdiel medzi krajinami signifikantný.

O úspechu, sebaobohacujúcej sa, materialistickej hodnote sa Huisman a Schwartz vyjadrujú ako o protikladnej voči náboženskému transcendentnému antimaterializmu (1995), ale ako už bolo spomínané nepodarilo sa nám nájsť nijaké konzistentné výsledky podporujúce tento predpoklad.

EVS zistila, že Slovákom viac leží na srdci rodina a bezprostredné okolie. Nesmieme ani zabudnúť na kresťanské normy zdôrazňujúce lásku k blíznym (Halman, 2001). Huismans a Schwartz dokonca objavili pozitívnu koreláciu s vierou v Boha (1995).

Predchádzajúce hypotézy sa týkali hodnôt prvého rádu, ako sme ich charakterizovali v časti o Shalomovi Schwartzovi. Práve tieto premenné sýtia dve hodnoty druhého rádu: otvorenosť voči zmene (stimulácia, hedonizmus, sebaurčenie) a ochranu status quo (bezpečnosť, tradícia, konformita). Analogicky s predchádzajúcou časťou predpokladáme nasledujúcu hypotézu.

Hypotéza 2: U Slovákov je v porovnaní s českou populáciou zvýšená miera hodnoty ochrana status quo a znížená miera hodnoty otvorenosť voči zmene.

3. Nakoľko sme pre hodnoty univerzalizmus, benevolencia, úspech a univerzalizmus nenavrhlí predpoklady, neučiníme tak ani pre hodnoty druhého rádu, sebatranscendencia a sebazdôrazňovanie.

Spomedzi ostávajúcich hodnôt tretieho rádu, dvoch bipolárnych dimenzií transcendencia vs. zdôrazňovanie a otvorenosť vs. ochrana zvolíme predpoklad pre druhú dimenziu.

*Hypotéza 3: U Slovákov bude na dimenzii **otvorenosť vs. ochrana** vyšší príklon v smere **ochrana**, u Čechov v smere **otvorenosť**.*

2. Metódy

2.1. Výberové súbory

Naše výskumné vzorky tvorili participanti, podieľajúci sa na výskume Európskej sociálnej sondy uskutočnenej v Českej a Slovenskej republike v roku 2005. Spomedzi všetkých respondentov, ktorým bol dotazník administrovaný, sme podľa kľúčového kritéria – veku od 15 do 34 rokov vybrali 799 participantov z českej a 572 zo slovenskej vzorky. V tabuľke č. 3 uvádzame sociodemografické údaje.

Tab. č. 3: Sociodemografické štatistiky výberového súboru

			ČR	SR			ČR	SR	
Pohlavie	muži	N	379	293	Rodinný stav	Ženatý/Vydatá	452	351	
		%	47,4 %	51,4 %			57,4 %	62,6 %	
	ženy	N	420	277		Rozvedený, resp. nežijú spolu	288	195	
		%	52,6 %	48,6 %			36,6 %	34,8 %	
Vek	do 19 rokov	N	151	145	Slobodný	47	15		
		%	18,9 %	25,3 %		6,0%	2,7%		
	20 až 24 rokov	N	156	143	Vierovyznanie	Rímsko-katolícke	101	309	
		%	19,5 %	25,0 %			12,9 %	54,9 %	
	25 až 29 rokov	N	236	132		Iné vierovyznanie	19	84	
		%	29,5 %	23,1 %			2,4%	14,9 %	
	30 až 34 rokov	N	256	152	Bez vierovyznania	661	170		
		%	32,0 %	26,6 %		84,6 %	30,2 %		
	Vzdelanie	Základné	N	162	128	Sociálne zaradenie	zamestnaný/á	392	268
			%	20,4 %	23,0 %			50,9 %	48,8 %
		Stredné bez maturity	N	169	132		študujúci/a	204	156
			%	21,3 %	23,7 %			26,5 %	28,4 %
Stredné s maturitou		N	393	248	nezamestnaný/a		49	73	
		%	49,5 %	44,6 %			6,4%	13,3 %	
Vysokoškolské		N	70	48	v domácnosti		125	52	
		%	8,8%	8,6%			16,2 %	9,5%	

2.2. Ukazovatele, ich meranie

Dáta administrované v rámci Európskej sociálnej sondy (Jowell, R. et al., 2005), sme získali z Nórskeho archívu sociálnych dát (Norwegian Social Data Services, NSD).

Na meranie hodnôt v rámci ESS bola v rámci doplnkového dotazníka použitá Schwartzova metóda portrétov, Portrait Values Questionnaire – PVQ. Dotazník opisuje 21 charakterov osôb, pričom úlohou respondentov je určiť, nakoľko sa na nich samých daná osoba ponáša na šesťbodovej škále. Tieto portréty osôb, ktoré nazývame indikátory zisťujú desať hodnotových orientácií (viď. s. 22). Prakticky vznikli parafrázovaním 57 špecifických

hodnôt resp. riadiacich princípov v živote z SVS (Schwartz Value Survey). Pre prehľadnosť uvádzame vždy základnú hodnotu, jej charakteristiky a za ňou v zátvorkách prináležiace špecifické hodnoty:

1. *moc* – sociálny status, prestíž, kontrola zdrojov a ľudí (sociálna moc, autorita, bohatstvo, ochrana image na verejnosti, uznanie v spoločnosti)
2. *úspech* – osobný úspech za pomoci prezentovania vlastných kompetencií v súlade so sociálnymi štandardmi (úspešnosť, ambicióznosť, byť schopný, vplyvnosť, inteligencia)
3. *hedonizmus* – zábava a zmyslové sebauspokojenie (potešenie, užívanie si života, rozmaznávanie sa)
4. *stimulácia* – vzrušenie, novosť, zmena v živote (odvaha, rozmanitý život, vzrušujúci život)
5. *sebaurčenie* – nezávislé myslenie a rozhodovanie, kreativnosť, bádanie (kreativita, sloboda, nezávislosť, zvedavosť, rozhodovanie o cieľoch, sebarešpektovanie)
6. *univerzalizmus* – pochopenie, ocenenie, tolerancia a ochrana dobra spoločnosti a prírody (veľkorysosť, múdrosť, sociálna spravodlivosť, rovnosť, mier, krása, jednota s prírodou, ochrana životného prostredia, vnútorná harmónia)
7. *benevolencia* – ochrana a zlepšovanie výhod ľudí, s ktorými je osoba v blízkom kontakte (pomáhať, čestnosť, odpúšťanie, lojalita, zodpovednosť, duchovný život, naozajstné priateľstvo, zrelá láska, zmysel života)
8. *tradicia* – rešpekt, zaviazanosť a akceptácia zvykov a myšlienok, ktoré hlása tradičná kultúra, viera a filozofia (pokora, akceptácia svojho miesta v živote, zbožnosť, rešpekt pred tradíciami, umiernenosť, nestrannosť)
9. *konformita* – vyhýbanie sa konaniu, ktoré by mohlo vyvolať pohoršenie, resp. poškodenie ostatných a ktoré by mohlo narušiť spoločenské normy (slušnosť, poslušnosť, sebadisciplína, úcta k rodičom a starším)
10. *bezpečnosť* – bezpečnosť, harmónia, a stabilita spoločnosti, vzťahov a vlastného ja (rodinná bezpečnosť, národná bezpečnosť, sociálny poriadok, čistota, opätovanie láskavosti, pocit spolunáležitosti, zdravie)

(Schwartz, n.d., Schwartz, 1994).

Spočiatku sa participanti vyjadrovali k 29 portrétom, v ESS bolo použitých 21 portrétov (indikátorov hodnôt). Vytvorené sú tak, aby vždy dva portréty reprezentovali jednu z desiatich vyššie uvedených hodnôt, okrem hodnoty univerzalizmus. Je tomu tak preto, lebo zahŕňa tri odlišné, ale súvisiace komponenty – pochopenie, záujem o prírodu a spoločnosť, z toho dôvodu ju indikujú tri položky – pre každý komponent jedna. Vytvorené sú dve verzie dotazníka, pre mužov i pre ženy. V prílohe sú uvedené dve verzie. V prvej je reálna forma dotazníka, ktorý bol administrovaný participantom (príloha č. 3). V druhej sme položky pre prehľadnosť zoradili podľa hodnôt, ktoré indikujú (príloha č. 4).

Každá položka je tvorená dvomi oznamovacími vetami. Prvá spomína dôležitosť hodnoty, druhá vypovedá o tom, čo dotyčný rád robí. Schwartz si uvedomuje, že v prípade takejto formulácie je možné, že si participant interpretuje otázku ako zisťujúcu dve rôzne veci a žiadajúcu iba jednu odpoveď, tzv. double-barrel otázku. Argumentuje však, že tak robí za účelom kompletného vykreslenia portrétu.

Jednotlivé portréty opisujú cieľ osoby, aspirácie a želania, ktoré implicitne smerujú k tomuto hodnotovému typu. Je vhodné podotknúť, že vždy dochádza k porovnávaniu portrétu so sebou, nie seba s portrétom. Deje sa tak z toho dôvodu, že sociálne porovnanie je častejšie ako uvedomenie si toho, čo je pre človeka dôležité (Schwartz, n.d.). Autor dotazníka sa domnieva, že jeho formulácia má za následok uvedomenie si iba hodnotovo relevantných aspektov. Naopak porovnanie seba s druhými by mohlo viesť k uvedomeniu si mnohých ďalších nerelevantných vlastností participanta.

Tab. č. 4: Koefficienty reliability pre hodnoty prvého rádu

Hodnoty prvého rádu	Počet indikátorov	Cronbachove α
Sebaurčenie	2	0,46
Stimulácia	2	0,57
Hedonizmus	2	0,63
Úspech	2	0,68
Moc	2	0,52
Bezpečnosť	2	0,61
Konformita	2	0,58
Tradícia	2	0,39
Benevolencia	2	0,48
Univerzalizmus	3	0,58

Zároveň dodáva, že dotazník nie je zameraný na zistenie totožnosti participanta s nositeľom danej črty opísanom v portrétu. Zisťuje sa tu skôr podobnosť ich cieľov a aspirácií. Je zrejmé, že ten kto si cení samostatnosť, úspech nemusí byť samostatný alebo úspešný. Musíme si teda uvedomiť rozdiel medzi tým, aké hodnoty človeku imponujú a tým ako sa človek naozaj správa, akým v skutočnosti je. Znamená to teda, že meriame dôležitosť určitej veci, ktorú jej respondent prikladá.

Respondenti mohli ohodnotiť podobnosť portrétu so sebou samým na nasledovnej šesťbodovej škále, v zátvorke je príslušná číselná hodnota premennej:

veľmi sa mi podobá	6
podobá sa mi	5

podobá sa mi trochu	4
podobá sa mi málo	3
nepodobá sa mi	2
vôbec sa mi nepodobá	1

V centre nášho záujmu sú štyri úrovne závislých premenných. Prvou z nich je 21 *indikátorov*, ktoré predstavujú položky v Schwartzovom dotazníku portrétov. Ide o ordinálne premenné.

Desať hodnôt (univerzalizmus, benevolencia, úspech, moc, hedonizmus, bezpečnosť, konformita, tradície, sebaurčenie, stimulácia), ktorých indikátormi je 21 položiek dotazníka. Pracovne ich nazývame *hodnotami prvého rádu*. Zistili sme koeficienty reliability uvedené v tab. č. 4.

Výsledky faktorovej konfirmačnej analýzy nás oprávňujú kombinovať susedné hodnoty do štyroch hodnôt vyššieho rádu, ktoré majú lepšie psychometrické parametre ako 10 hodnôt prvého rádu. Sú to nasledovné premenné, ktoré pracovne nazývame *hodnotami druhého rádu*:

- *sebatranscendecia* (indikátory C, H, S, L, R a hodnoty prvého rádu univerzalizmus, benevolencia)
- *sebazdôrazňovanie* (indikátory B, Q, D, M a hodnoty prvého rádu úspech, moc)
- *ochrana status quo* (indikátory E, N, G, P, I, T a hodnoty prvého rádu bezpečnosť, konformita, tradícia)
- *otvorenosť voči zmene* (indikátory A, K, F, O, J, U a hodnoty prvého rádu sebaurčenie, stimulácia, hedonizmus).

(Indikátory, označené veľkými písmenami sú vysvetlene v Prílohe.)

Tab. č. 5: Koeficienty reliability pre hodnoty druhého rádu

Hodnoty druhého rádu	Počet indikátorov	Cronbachova α
<i>Sebatranscendecia</i>	5	0,71
<i>Sebazdôrazňovanie</i>	4	0,74
<i>Ochrana status quo</i>	6	0,73
<i>Otvorenosť voči zmene</i>	6	0,75

Hodnoty druhého je nakoniec je možné zlúčiť do dvoch ortogonálnych bipolárnych dimenzií, ktoré sme nazvali *hodnotami tretieho rádu*.

- *otvorenosť-ochrana* (otvorenosť voči zmene vs. ochrana statusu quo)
- *transcendecia-zdôrazňovanie* (sebatranscendecia vs. sebazdôrazňovanie)

Hodnoty prvého, druhého a tretieho rádu sú kardinálnymi premennými.

Spomedzi nezávislých premenných nás zaujímali nasledujúce nominálne kategórie, s variantami uvedenými v zátvorkách (počty participantov a percentuálne zastúpenie je vid. tab. č. 3):

- *krajina* (Česko, Slovensko)
- *pohlavie* (muž, žena)
- *vek* (do 19 rokov, 20 až 24 rokov, 25 až 29 rokov, 30 až 34 rokov)
- *vzdelanie* (základné, stredoškolské bez maturity, stredoškolské s maturitou, vysokoškolské)
- *rodinný stav* (slobodný/á, ženatý/vydatá, rozvedený/á resp. nežijú spolu)
- *vierovyznanie* (rímsko-katolícke, iné, bez vierovyznania)
- *sociálne zaradenie* (zamestnaný/á, študujúci/a, nezamestnaný/a, v domácnosti)

Dáta boli získané z hlavného dotazníka Európskej sociálnej sondy.

2.3. Procedúry a výskumný plán

Uskutočnili sme univariačnú komparačnú analýzu s nezávislou premennou štát a závislými premennými: indikátory, hodnoty prvého, druhého a tretieho rádu. Pre vyjadrenie distribúcie 21 indikátorov sme použili mieru centrálnej tendencie medián. Vzájomné vzťahy medzi indikátormi sýtiacimi rovnakú hodnotu vyššieho rádu popisuje Spearmanov korelačný koeficient. Pre hodnoty prvého, druhého a tretieho rádu bol použitý priemer. Vzájomné korelácie boli zistené Pearsonovým korelačným koeficientom. Diferencie priemerov sme zistili parametrickým t-testom pre dva nezávislé výbery. Náš výskumný plán bol komparačne – korelačný. Cieľom bola verifikácia stanovených hypotéz. Dáta boli spracované štatistickým programom SPSS.

3. Výsledky

3.1. Analýza elementárnych ukazovateľov

3.1.1. Indikátory hodnoty *univerzalizmus*

Najkomplexnejšou hodnotou je *univerzalizmus*. Zahŕňa v sebe *veľkorysosť, múdrosť, sociálnu spravodlivosť, rovnosť, mier, krásu, jednodu s prírodou, ochranu životného prostredia a vnútornú harmóniu*.

Tab. č. 1: Distribúcia indikátorov dimenzie univerzalizmus podľa stupňa (a celkovej úrovne -Mdn) dôležitosti, ČR

CZ		1	2	3	4	5	6	Spolu	Mdn
A*	%	18,3	40,5	26,1	9,4	5,1	0,6	100,0	2,34
B**	%	7,9	33,0	32,0	18,8	7,0	1,3	100,0	2,79
C***	%	20,5	32,9	28,4	11,7	5,2	1,2	100,0	2,43

Vysv.: A* Myslí si, že je dôležité, aby sa s každým človekom zaobchádzalo rovnako.
 B** Je pre neho dôležité vnímavosť počúvať ľudí, ktorí sú iní ako on.
 C*** Pevne verí, že by sa ľudia mali starať o prírodu.

Na zisťovanie univerzalizmu (ako sme už uviedli v sekcii Metódy) Schwartz použil tri indikátory (A, B a C).

Českí účastníci na stupnici dôležitosti jeden až šesť bodov (od minimálnej k maximálnej) pripisujú z troch indikátorov hodnoty *univerzalizmus* najvyššiu dôležitosť vnímavému počúvaniu ľudí, ktorí sú iní (B) - medián má hodnotu (2,8). Dôležitosť, aby sa ľudia starali o prírodu (C) a dôležitosť rovnakého zaobchádzania s každým človekom (A) pripisujú o čosi nižšiu mieru (viď. tab. 1). Uvedomme si, že teoretickým stredom stupnice je hodnota 3,5 bodu. Všetky tri mediány sa nachádzajú pod týmto stredom.

Tabuľka č. 2 ukazuje veľmi podobný obraz o slovenských účastníkoch, takmer kópiu českých účastníkov.

Tab. č. 2: Distribúcia indikátorov dimenzie univerzalizmus podľa stupňa (a celkovej úrovne -Mdn) dôležitosti, SR

SL		1	2	3	4	5	6	Spolu	Mdn
A	%	17,8	55,3	21,2	3,7	1,8	0,2	100,0	2,12
B	%	6,4	37,4	35,6	14,2	6,0	0,5	100,0	2,68
C	%	16,2	43,1	28,3	8,2	2,7	1,6	100,0	2,34

Tab. č. 3: Korelačná matica (Spearmanove koeficienty poradovej korelácie) indikátorov dimenzie univerzalizmu, ČR

CZ	A	B	C
A	1,000		
B	0,273	1,000	
C	0,387	0,354	1,000

U českých participantov späťnosť dôležitosti (tab. 3), aby sa ľudia starali o prírodu s obidvoma zostávajúcimi indikátormi dimenzie *univerzalizmu* je pomerne silná ($\rho(C,A) = 0,39$ a $\rho(C,B) = 0,35$), o čosi slabší je vzťah medzi indikátormi A (dôležitosť rovnakého zaobchádzania s každým človekom) a B (dôležitosť vnímavého počúvania ľudí, ktorí sú iní).

Aj vo vzťahoch medzi indikátormi dimenzie *univerzalizmu* vidíme pomerne veľkú podobnosť štruktúr slovenských participantov (tab. 4) s českými participantmi.

Tab. č. 4: Korelačná matica (Spearmanove koeficienty poradovej korelácie) indikátorov dimenzie *univerzalizmu*, SR

SL	A	B	C
A	1,000		
B	0,263	1,000	
C	0,307	0,323	1,000

3.1.2. Indikátory hodnoty *benevolencia*

Na meranie *benevolencie* a všetkých ostatných dimenzií boli použité dva indikátory. Táto hodnota v sebe zahŕňa *pomáhanie, česťnosť, odpúšťanie, lojalitu, zodpovednosť, duchovný život, naozajstné priateľstvo, zrelú lásku, zmysel života*.

Tab. č. 5: Distribúcia indikátorov dimenzie *benevolencia* podľa stupňa (a celkovej úrovne -Mdn) dôležitosti, ČR

CZ		1	2	3	4	5	6	Spolu	Mdn
D*	%	12,3	31,1	33,2	15,6	6,2	1,6	100,0	2,69
E**	%	23,9	45,2	23,1	5,6	1,8	0,4	100,0	2,10

Vysv.: D* Je pre neho dôležité pomáhať ľuďom okolo seba.

E** Je pre neho dôležité byť lojalný k priateľom.

Viac než 43% českých participantov nepokladá za dôležité pomáhať ľuďom okolo seba. Takmer 70% nepovažuje za dôležité byť lojalný k priateľom. Tu aj úroveň dôležitosti, vyjadrená mediánom je pozoruhodne nízka (pozri tab. 5).

Aj v tejto problematike sa slovenskí participantmi pomerne dosť podobajú českým (tab.6).

Korelácia medzi sledovanými indikátormi v českom súbore je voľnejšia ($\rho(D,E) = 0,28$) než v slovenskom súbore ($\rho(D,E) = 0,42$).

Tab. č. 6: Distribúcia indikátorov dimenzie *benevolencia* podľa stupňa (a celkovej úrovne -Mdn) dôležitosti, SR

SL		1	2	3	4	5	6	Spolu	Mdn
D	%	8,0	39,7	39,3	9,6	2,5	0,9	100,0	2,56
E	%	13,0	46,2	29,6	7,7	2,5	1,1	100,0	2,37

3.1.3. Indikátory hodnoty *konformita*

Hodnotu *konformita* chápeme ako *slušnosť, poslušnosť, úctu k rodičom a starším ľuďom, sebadisciplínu.*

Tab. č. 7: Distribúcia indikátorov dimenzie *konformita* podľa stupňa (a celkovej úrovne -Mdn) dôležitosti, ČR

CZ		1	2	3	4	5	6	Spolu	Mdn
F*	%	10,1	31,6	27,9	18,9	8,4	3,0	100,0	2,81
G**	%	9,6	30,4	30,7	16,1	10,6	2,5	100,0	2,82

Vysv.: F* Je pre neho dôležité, aby sa vždy správal vzorne.

G** Verí, že ľudia by mali robiť to, čo sa im povie.

Viac než dve tretiny českých participantov dôležitosť, aby sa vždy správali vzorne, resp. aby ľudia robili to, čo sa im povie, situuje na škále pod úroveň teoretického stredu (tab. 7). Na Slovensku si to myslia najmenej tri štvrtiny mladých ľudí (tab. 8).

Korelácia medzi sledovanými indikátormi *konformity* v slovenskom súbore je vysoká ($\rho(F,G) = 0,34$), v českom súbore je ešte oveľa vyššia ($\rho(F,G) = 0,43$).

Tab. č. 8: Distribúcia indikátorov dimenzie *konformita* podľa stupňa (a celkovej úrovne -Mdn) dôležitosti, SR

SL		1	2	3	4	5	6	Spolu	Mdn
F	%	6,5	37,8	33,5	12,8	8,3	1,1	100,0	2,69
G	%	4,9	28,6	41,7	14,2	8,1	2,5	100,0	2,88

3.1.4. Indikátory hodnoty *tradícia*

Tradíciu chápeme vo význame *pokory, akceptácie svojho miesta v živote, zbožnosti, rešpektu pred tradíciami, umiernenosti a nestrannosti.*

Tab. č. 9: Distribúcia indikátorov dimenzie *tradícia* podľa stupňa (a celkovej úrovne -Mdn) dôležitosti, ČR

CZ		1	2	3	4	5	6	Spolu	Mdn
H*	%	6,4	23,4	30,3	24,0	12,3	3,7	100,0	3,19
I**	%	9,2	26,0	28,0	19,0	11,1	6,7	100,0	3,04

Vysv.: H* Je pre neho dôležité byť pokorný a skromný.

I** Tradícia je pre neho dôležitá.

Dôležitosť pokory a skromnosti u českej vzorky nadobúda pomerne vysokú úroveň v porovnaní s ostatnými indikátormi (Mdn = 3,2). Je významná u viac ako 70% českých respondentov. Tradície má o čosi menší význam. Pre slovenských respondentov je pokora a skromnosť, rovnako ako tradícia menej dôležitá.

Vzájomná spätosť medzi indikátormi ($\rho(H,I) = 0,27$) je u českej vzorky vyššia ako v slovenskom súbore ($\rho(H,I) = 0,17$), avšak stále pomerne nízka.

Tab. č. 10: Distribúcia indikátorov dimenzie *tradícia* podľa stupňa (a celkovej úrovne -Mdn) dôležitosti, SR

SL		1	2	3	4	5	6	Spolu	Mdn
H	%	7,1	34,6	35,7	15,3	5,9	1,4	100,0	2,73
I	%	11,1	33,5	32,0	13,6	6,8	3,0	100,0	2,68

3.1.5. Indikátory hodnoty *bezpečnosť*

Život v bezpečnom prostredí je dôležitý pre približne 40% českých respondentov. Takmer polovica českých participantov vidí zaistenie bezpečného prostredia vládou ako dôležité.

Tieto kategórie sú slovenskou vzorkou videné ako menej dôležité. Jedna tretina slovenských participantov prikladá dôležitosť životu v bezpečnom prostredí. Tých, ktorí prisudzujú štátu úlohu zabrániť hrozbám je opäť o niečo väčší počet (takmer 40%).

Koeficient poradovej korelácie indikátorov u českej vzorky ($\rho(J,K) = 0,51$) je vyšší ako u slovenskej ($\rho(J,K) = 0,39$).

Tab. č. 11: Distribúcia indikátorov dimenzie *bezpečnosť* podľa stupňa (a celkovej úrovne -Mdn) dôležitosti, ČR

CZ		1	2	3	4	5	6	Spolu	Mdn
J*	%	22,0	39,0	20,8	11,4	5,5	1,3	100,0	2,28
K**	%	22,8	30,9	24,1	12,8	7,2	2,2	100,0	2,43

Vysv.: J* Je pre neho dôležité žiť v bezpečnom prostredí.

K** Je pre neho dôležité, aby mu vláda zaistila bezpečie pred všetkými hrozbami.

Tab. č. 12: Distribúcia indikátorov dimenzie *bezpečnosť* podľa stupňa (a celkovej úrovne -Mdn) dôležitosti, SR

SL		1	2	3	4	5	6	Spolu	Mdn
J	%	14,8	49,2	22,6	8,2	3,7	1,4	100,0	2,30
K	%	14,5	46,2	25,9	8,3	4,2	0,9	100,0	2,34

3.1.6. Indikátory hodnoty *moc*

Táto hodnota v sebe zahŕňa *sociálnu moc, autoritu, bohatstvo, ochranu image na verejnosti, uznanie v spoločnosti*.

Tab. č. 13: Distribúcia indikátorov dimenzie *moc* podľa stupňa (a celkovej úrovne -Mdn) dôležitosti, ČR

CZ		1	2	3	4	5	6	Spolu	Mdn
L*	%	7,0	23,1	31,8	20,4	13,1	4,5	100,0	3,15
M**	%	8,3	26,9	31,8	16,5	12,7	3,8	100,0	2,96

Vysv.: L* Je pre neho dôležité, aby bol bohatý.

M** Je pre neho dôležité, aby ho ľudia rešpektovali.

O niečo viac ako 30% českých participantov nepokladá bohatstvo a rešpekt za dôležité. Spomedzi slovenských participantov rovnako odpovedalo približne 25%. Dôležitosť bohatstva v oboch vzorkách nadobúda vyššie skóre ako dôležitosť rešpektu.

Výraznejší vzťah dôležitosti rešpektu a vlastníctva bohatstva je u slovenskej vzorky ($\rho(L,M) = 0,44$), na rozdiel od vzorky českej ($\rho(L,M) = 0,26$).

Tab. č. 14: Distribúcia indikátorov dimenzie *moc* podľa stupňa (a celkovej úrovne -Mdn) dôležitosti, SR

SL		1	2	3	4	5	6	Spolu	Mdn
L	%	5,7	17,6	35,9	23,8	12,5	4,4	100,0	3,29
M	%	4,1	22,1	37,0	19,1	14,3	3,4	100,0	3,19

3.1.7. Indikátory hodnoty *úspech*

Nasledujúca hodnota je chápaná ako *úspešnosť, ambicióznosť, vplyvnosť, bytie inteligentným a schopným*.

Tab. č. 15: Distribúcia indikátorov dimenzie *úspech* podľa stupňa (a celkovej úrovne -Mdn) dôležitosti, ČR

CZ		1	2	3	4	5	6	Spolu	Mdn
N*	%	6,8	21,8	29,0	22,4	16,2	3,9	100,0	3,27
O**	%	12,4	30,2	30,0	16,9	8,5	2,0	100,0	2,75

Vysv.: N* Je pre neho dôležité predviesť svoje schopnosti.

O** Je pre neho dôležité byť veľmi úspešný.

Tab. č. 16: Distribúcia indikátorov dimenzie *úspech* podľa stupňa (a celkovej úrovne -Mdn) dôležitosti, SR

SL		1	2	3	4	5	6	Spolu	Mdn
N	%	8,3	36,4	35,0	12,6	6,4	1,2	100,0	2,66
O	%	8,6	33,7	36,0	13,6	6,5	1,6	100,0	2,70

Dôležitosť predviesť vlastných schopností je silnejšia u českých respondentov (Mdn = 3,3). Na škále od 1 po 6, ho takmer 43% respondentov označilo hodnotami 4, 5, a 6, čiže ako menej, stredne a veľmi významné. Medzi slovenskými participantmi je tak tomu iba

u necelých 20%. Rozloženie distribúcie indikátora dôležitosti úspešnosti v českej vzorke takmer kopíruje slovenské rozloženie (tab. 15 a 16).

Spearmanov korelačný koeficient vzájomného vzťahu oboch indikátorov dosahuje relatívne vysokú úroveň v českej i slovenskej vzorke ($\rho(N,O) = 0,49$ a $\rho(N,O) = 0,53$).

3.1.8. Indikátory hodnoty *hedonizmus*

Obsahom tejto hodnoty je *zmyslové potešenie, užívanie si, radosť zo života a rozmaznávanie sa*.

Tab. č. 17: Distribúcia indikátorov dimenzie *hedonizmus* podľa stupňa (a celkovej úrovne -Mdn) dôležitosti, ČR

CZ		1	2	3	4	5	6	Spolu	Mdn
P*	%	13,3	32,9	29,5	15,1	7,0	2,2	100,0	2,65
R**	%	13,5	33,3	29,5	15,0	6,6	2,0	100,0	2,63

Vysv.: P* Vyhľadáva každú príležitosť, aby sa pobavil.

R** Je pre neho dôležité užívať si život.

Tab. č. 18: Distribúcia indikátorov dimenzie *hedonizmus* podľa stupňa (a celkovej úrovne -Mdn) dôležitosti, SR

SL		1	2	3	4	5	6	Spolu	Mdn
P	%	10,1	34,0	34,0	11,5	7,6	2,8	100,0	2,67
R	%	5,9	21,5	34,8	17,2	15,5	5,2	100,0	3,20

V prvom indikátore zisťujúcom dôležitosť vyhľadávania príležitostí pre pobavenie sú distribúcie dát v oboch súboroch takmer identické (tab. 17 a 18).

Rozdiel je zjavný pri druhom indikátore. Zistená dôležitosť užívania si života je výrazne vyššia v slovenskej populácii (Mdn = 3,2). Iba necelých 27% respondentov na rozdiel od takmer 47% participantov v českej vzorke ho nepovažuje za dôležité.

Vzájomná spätosť medzi dôležitosťou pobavenia sa a užívania si života je podobná v oboch súboroch ($\rho(P, R) = 0,46$ a $\rho(P,R) = 0,48$)

3.1.9. Indikátory hodnoty *stimulácia*

Túto dimenziu chápeme v zmysle odvahy, rozmanitého a vzrušujúceho života.

Tab. č. 19: Distribúcia indikátorov dimenzie *stimulácia* podľa stupňa (a celkovej úrovne -Mdn) dôležitosti, ČR

CZ		1	2	3	4	5	6	Spolu	Mdn
S*	%	15,8	34,5	29,8	13,3	5,1	1,6	100,0	2,53
T**	%	8,3	20,2	24,3	20,5	15,7	10,9	100,0	3,41

Vysv.: S* Má rád prekvapenia a vždy vyhľadáva nové aktivity.

T** Vyhľadáva dobrodružstvo a rád riskuje.

Medián indikátora zisťujúceho dôležitosť vyhľadávania dobrodružstva nadobúda najvyššie hodnoty zo všetkých 21 indikátorov u českej (Mdn = 3,4) i slovenskej vzorky (Mdn = 3,4), stále však leží pod úrovňou teoretického streda. Pozoruhodne naproti tomu dôležitosť prekvapení a nových aktivít je takmer o jeden stupeň nižšia rovnako v oboch súboroch.

Distribúcia hodnôt v oboch skupinách participantov je veľmi podobná. Spätosť dôležitosti nových aktivít, prekvapení a dobrodružstva s riskovaním je v skupine českých participantov ($\rho(S,T) = 0,42$) o niečo vyššia ako v slovenskej skupine ($\rho(S,T) = 0,35$).

Tab. č. 20: Distribúcia indikátorov dimenzie *stimulácia* podľa stupňa (a celkovej úrovne -Mdn) dôležitosti, SR

SL		1	2	3	4	5	6	Spolu	Mdn
S	%	11,4	39,9	28,3	11,8	6,8	1,8	100,0	2,55
T	%	7,5	17,3	28,3	24,4	17,1	5,5	100,0	3,42

3.1.9. Indikátory hodnoty *sebaurčenie*

Hodnota sebaurčenie sa dotýka *kreativity, slobody, nezávislosti, zvedavosti, rozhodovania o cieľoch, seba-rešpektovania*.

Približne 15% českých respondentov uviedlo že tvorivosť a vytváranie nových myšlienok je pre nich trochu stredne alebo veľmi dôležité, pričom pre necelých 14% je dôležité samostatné rozhodovanie sa. V slovenskej vzorke úroveň týchto konštruktov pohybuje v oblasti tvorivosti na hodnote 15% a samostatnom rozhodovaní sa na necelých

10%. Respondentov, ktorí nepovažujú samostatné rozhodovanie za dôležité je viac ako 60% v oboch súboroch.

Spätosť oboch indikátorov je úplne vyrovnaná u slovenských i českých respondentov ($\rho(V,U) = 0,30$).

Tab. č. 21: Distribúcia indikátorov dimenzie *sebaurčenie* podľa stupňa (a celkovej úrovne -Mdn) dôležitosti, ČR

CZ		1	2	3	4	5	6	Spolu	Mdn
V*	%	20,9	35,1	28,3	10,7	3,8	1,1	100,0	2,36
U**	%	24,3	39,8	21,9	10,0	3,3	0,6	100,0	2,19

Vysv.: V* Vytváranie nových myšlienok a tvorivosť sú pre neho dôležité.

U** Je pre neho dôležité, aby sa sám rozhodoval čo robí.

Tab. č. 22: Distribúcia indikátorov dimenzie *sebaurčenie* podľa stupňa (a celkovej úrovne -Mdn) dôležitosti, SR

SL		1	2	3	4	5	6	Spolu	Mdn
V	%	14,2	36,3	34,9	8,2	4,3	2,1	100,0	2,50
U	%	20,1	45,6	24,9	5,3	3,4	0,7	100,0	2,20

3.2. Hodnoty prvého rádu

Pre pripomenutie uvádzame prvú výskumnú otázku:

Aká je štruktúra hodnôt a vzájomné rozdiely u mladých Čechov a Slovákov?

Konkrétne sa pýtame:

„Je medzi populáciami českých a slovenských mladých ľudí rozdiel z hľadiska priemernej úrovne desiatich hodnôt prvého rádu (univerzalizmus, benevolencia, konformita, tradícia, bezpečnosť, moc, úspech, hedonizmus, stimulácia, sebaurčenie)?“

Dostatočná veľkosť výskumnej vzorky 799 resp. 572 respondentov nám dovoľuje predpokladať normálne rozloženie populácie a uprednostniť priemer ako mieru centrálnej tendencie (M, tab. 23).

Respondenti z českej vzorky dosahujú najvyššie skóre v dimenzii sebaurčenie (M=4,6), najnižšie v dimenzii tradícia (M = 3,8). Slovenskí participanti dosahujú najvyššie

skóre v dimenziách bezpečnosť a sebaurčenie ($M = 4,6$) a najnižšie v dimenzii moc ($M = 3,7$). Ani jedna z priemerných hodnôt neklesá pod teoretický stred stupnice rovný 3,5 bodu.

Pri všetkých premenných boli dosiahnuté minimálne i maximálne možné empirické hodnoty (t.j. min = 1,0, max = 6,0), okrem premennej univerzalizmus (český súbor: min = 1,7; slovenský súbor: min = 2,0).

Rozdiely priemerov sú zjavné, v prospech slovenskej populácie v hodnotách tradícia (CZ: $N = 743$; $M = 3,8$ a SL: $N = 566$; $M = 4,2$) a úspech (CZ: $N = 747$; $M = 3,9$ a SL: $N = 566$; $M = 3,7$).

V prospech českej populácie v hodnotách moc (CZ: $N = 746$; $M = 3,9$ a SL: $N = 566$; $M = 3,7$) a hedonizmus (CZ = 745; $M = 4,2$ a SL: $N = 567$; $M = 3,9$).

Tab. č. 23: Štatistiky hodnôt prvého rádu v českej a slovenskej populácii

	Krajina							
	Česká republika				Slovensko			
	N*	Min**	Max***	M****	N	Min	Max	M
Univerzalizmus	746	1,7	6,0	4,4	567	2,0	6,0	4,5
Benevolencia	744	1,0	6,0	4,5	566	1,0	6,0	4,5
Konformita	741	1,0	6,0	4,0	564	1,0	6,0	4,1
Tradícia	743	1,0	6,0	3,8	566	1,0	6,0	4,2
Bezpečnosť	748	1,0	6,0	4,5	568	1,0	6,0	4,6
Moc	746	1,0	6,0	3,9	566	1,0	6,0	3,7
Úspech	747	1,0	6,0	3,9	566	1,0	6,0	4,2
Hedonizmus	745	1,0	6,0	4,2	567	1,0	6,0	3,9
Stimulácia	746	1,0	6,0	4,0	566	1,0	6,0	3,9
Sebaurčenie	722	1,0	6,0	4,6	566	1,0	6,0	4,6

Vysv.: N* počet participantov v danej populácii
 Min** minimálna empirická hodnota
 Max*** maximálna empirická hodnota
 M**** priemer

Diferenciu priemerov každej z desiatich spomínaných hodnôt sme posudzovali parametrickým t-testom pre dva nezávislé výbery (tab. 24).

Úroveň premennej tradícia je vyššia v slovenskej populácii. Bol tu nájdený štatisticky najvýznamnejší rozdiel ($t(1298,0) = -7,00$; $p < 0,001$).

Českí participantí uprednostňujú hodnotu Hedonizmus viac v porovnaní so slovenskými participantmi ($t(1310,0) = 5,10$; $p < 0,001$).

V slovenskom súbore je silnejšie zastúpenie premennej úspech ($t(1284,9) = -4,90$; $p < 0,001$).

V premenných moc a univerzalizmus boli zistené najmenšie signifikantné rozdiely. Českí participanti nadobúdajú vyššie skóre v dimenzii moc ($t(1310,0) = 2,86$; $p < 0,001$) a nižšie v dimenzii univerzalizmus ($t(1302,5) = -3,71$; $p < 0,001$).

Tab. č. 24: T-test pre rovnosť priemerov hodnôt prvého rádu v českej a slovenskej populácii

	t-test pre rovnosť priemerov			
	t	df	p	diferencia priemerov
Univerzalizmus	-3,71	1302,5	<0,001	-0,16
<i>Benevolencia</i>	1,43	1249,2	0,157	0,07
<i>Konformita</i>	-,93	1292,9	0,364	-0,05
Tradícia	-7,00	1298,0	<0,001	-0,37
<i>Bezpečnosť</i>	-1,71	1311,0	0,096	-0,09
Moc	2,86	1310,0	0,004	0,17
Úspech	-4,90	1284,9	<0,001	-0,28
Hedonizmus	5,10	1310,0	<0,001	0,30
<i>Stimulácia</i>	0,30	1269,8	0,770	0,02
<i>Sebaurčenie</i>	1,00	1286,0	0,322	0,05

3.3. Hodnoty druhého rádu

Ďalej nás zaujímala otázka:

„Je medzi populáciami českých a slovenských mladých ľudí rozdiel z hľadiska priemernej úrovne štyroch hodnôt druhého rádu (ochrana status quo, otvorenosť voči zmene, sebatranscendencia, sebazdorazňovanie)?“

U českých participantov bola zistená vyššiu úroveň premennej otvorenosť voči zmene ($M = 4,3$). Ostatné premenné nadobúdajú vyššie hodnoty v slovenskej populácii (tab. 26). Medzipopulačné rozdiely sa črtajú v kategóriách ochrana status quo (CZ: $N = 751$; $M = 4,1$ a SL: $N = 568$; $M = 4,3$) a otvorenosť voči zmene (CZ: $N = 754$; $M = 4,3$ a SL: $N = 568$; $M = 4,1$).

Tab. č. 25: Štatistiky hodnôt prvého rádu v českej a slovenskej populácii

	Krajina							
	Česká republika				Slovensko			
	N	M	Min	Max	N	M	Min	Max
<i>Ochrana status quo</i>	751	4,1	1,2	6,0	568	4,3	1,5	6,0
<i>Otvorenosť voči zmene</i>	754	4,3	1,0	6,0	568	4,1	1,0	6,0
<i>Sebatranscendencia</i>	748	4,4	1,6	6,0	567	4,5	1,5	6,0
<i>Sebazdôrazňovanie</i>	749	3,9	1,0	6,0	568	4,0	1,0	6,0

Tab. č. 26: T-test pre rovnosť priemerov hodnôt prvého rádu v českej a slovenskej populácii

	t-test pre rovnosť priemerov			
	t	df	p	diferencia priemerov
<i>Ochrana status quo</i>	-3,90	1315,0	<0,001	-0,16
<i>Otvorenosť voči zmene</i>	2,80	1320,0	0,005	0,12
<i>Sebatranscendencia</i>	-1,70	1291,1	0,095	-0,07
<i>Sebazdôrazňovanie</i>	-1,17	1267,3	0,249	-0,06

Ako ukazuje t-test, signifikantné rozdiely priemerov sú naozaj v úrovni premenných ochrana status quo ($t(1315,0) = -3,90$; $p < 0,001$) v prospech slovenskej vzorky a otvorenosť voči zmene ($t(1320,0) = 2,80$; $p = 0,005$) v prospech českej vzorky. V rámci premenných sebatranscendencia a sebazdôrazňovanie nie je významný rozdiel.

3.4. Hodnoty tretieho rádu

Ako posledné nás zaujímalo či

„je medzi populáciami českých a slovenských mladých ľudí rozdiel z hľadiska priemernej úrovne dvoch hodnôt tretieho rádu (otvorenosť-ochrana, transcendencia-zdôrazňovanie)?“

V dimenzii transcendencia-zdôrazňovanie sú priemery našich dvoch súborov totožné ($M = 0,55$), pričom majú respondenti sa viac prikláňajú k transcencencii. Rozdiel prichádza v druhej dimenzii, pričom v českej vzorke je väčší príklon na stranu otvorenosti ($M = 0,15$)

a v slovenskej mierne ku ochrane (0,15). Zaujímavé je aj porovnanie českého a slovenského maxima v smere otvorenosti v tejto kategórii (CZ: Max = 4,5 a SL: Max = 2,93).

Tab. č. 27: Štatistiky hodnôt tretieho rádu v českej a slovenskej populácii

	Krajina							
	Česká republika				Slovensko			
	N	Min	Max	M	N	Min	Max	M
<i>Otvorenosť-ochrana</i>	751	-3,80	4,50	0,15	568	-4,17	2,93	-0,14
<i>Transcendencia-zdôrazňovanie</i>	746	-3,33	4,50	0,55	567	-2,80	5,00	0,55

Ako načrtli predchádzajúce výsledky aj t-test vypočítal signifikantný rozdiel priemerov v dimenzii otvorenosť-ochrana ($t(1268,0) = 4,92; p < 0,001$).

Tab. č. 28: t-test pre rovnosť priemerov hodnôt tretieho rádu v českej a slovenskej populácii

	t-test pre rovnosť priemerov			
	t	df	p	diferencia priemerov
<i>Otvorenosť-ochrana</i>	4,92	1268,0	<0,001	0,29
<i>Transcendencia-zdôrazňovanie</i>	-0,10	1311,0	0,919	-0,01

4. Záver

Hodnoty sú významnou súčasťou osobnosti človeka, ktoré ovplyvňujú mnoho aspektov psychických i sociálnych javov.

Na úrovni jednotlivca determinujú to, ako človek prežíva rôzne situácie, ako sa rozhoduje a akým smerom orientuje svoje správanie. Vyjadrujú životné priority, to čo je pre človeka dôležité, zosobňujú v sebe zmysel bytia konkrétneho človeka, jeho ciele a snahy. Vďaka svojmu motivačnému charakteru a tomu, že odrážajú vzťah človeka ku svojmu okoliu, ostatným ľuďom, spoločnosti, prírode nám pomáhajú predikovať určité správanie alebo ho naopak retrospektívne vysvetľovať. Ryckman a Houston (2003) napríklad uvádzajú, že vysoká snaha uspokojiť túžbu po úspechu a moci má za následok manipulovanie, kontrolu, dominanciu a agresivitu.

V makropriestore spoločnosti sú zdrojom pre normy, ktoré sú práve imperatívnym vyjadrením hodnôt. Vychádzajú z nich základné pravidlá a princípy, podľa ktorých sa daná spoločnosť rozhodla fungovať.

Hodnoty sú akoby barometrom udalostí v spoločnosti. Pomocou nich je možné predpovedať rýchlosť a komplikácie prijímania zmien, odhadnúť vhodnosť zavádza politických reforiem a pripravenosť krajiny na tieto premeny. Dokážu spätne vysvetliť historické udalosti. Napríklad pre udržanie a vývoj demokracie sú dôležité egalitarizmus a autonómia. Ich nedostatok môže značiť ťažkosti pri zavádzaní a udržiavaní demokracie, zdráhanie sa prijať zodpovednosť, riskovať, pracovať usilovne a preukázať svoje schopnosti (Schwartz, Bardi, 1997).

Možnosti ich implementácie nájdeme napríklad v pracovnej sfére, pri volení vhodnej profesie, štýlu riadenia alebo efektívnej motivácie. V marketingu a masmediálnej komunikácii pri účelnom pôsobení na cieľové skupiny. Uplatnia sa pri obchodných, medzinárodných vzťahoch, negóciáciách a medziľudských i medzikultúrnych konfliktoch.

Dynamicky sa menia s vývinom spoločnosti. Vysvetľujú napríklad, prečo ľudia, ktorí prekonalí ekonomické strádanie považujú za dôležité nadobudnutie bohatstva v prípade naskytnutia príležitosti, čo sa môže odzrkadľovať v nekontrolovateľnej snahe obohacovať sa (Schwartz, Bardi, 1997). Preto je pre ich pochopenie a vhodnú aplikáciu potrebné sledovať ich charakter, vývojové tendencie intrakultúrne a interkultúrne rozdiely.

Pri generovaní hypotéz sme vychádzali zo značne vyššej religiozity slovenskej populácie a z nej vychádzajúcich zvykov, noriem a hodnôt, taktiež z predchádzajúcich výskumov (Schwartz (1999), Schwartz & Huismans (1995), Schwartz & Bardi (1997), Řehák (1992), Halman (2001), Řeháková (2001, 2006), Řehák (1992), Inglehart & Baker (2000), Roccas (2005), Pettersson (2003), a Krivý (2004)) a Európskeho výskumu hodnôt.

Naše predpoklady boli potvrdené u premenných tradícia, hedonizmus, ochrana status quo a otvorenosť vs. ochrana.

Pre väčšinu mladých Slovákov je dôležitejší rešpekt, zaviazanosť a akceptácia zvykov a myšlienok, ktoré hlása tradičná kultúra, viera či filozofia. Zmyslové uspokojenie potešenie zo života, užívanie si a rozmaznávanie sa naberá väčší význam u českej mladej populácie. Prehlasujú, že sú viac otvorený k prijímaniu zmien na rozdiel od slovenských participantov, ktorí sa viac orientujú na udržanie daného stavu spoločnosti a vystavujú sa zmenám s o niečo menším nadšením. Tento jav podporuje aj poloha dvoch populácií na ose dimenzie otvorenosť vs. ochrana.

Je zaujímavé že sa neprejavil významný rozdiel v hodnotách konformita, bezpečnosť, stimulácia, sebaurčenie a benevolencia. Slovenská a česká populácia sa približne zhoduje v pripisovaní subjektívnej dôležitosti slušnosti, sebadisciplíny, dodržiavaniu noriem, harmónii vo vzťahoch a spoločnosti, dobrodružnému a vzrušujúcemu životu, odvahe, nezávislému mysleniu, kreativite, pomáhaniu ľuďom okolo seba a vzťahom s nimi. Rovnako sú ich rozloženia hodnôt sebatranscendencia a sebazdôrazňovanie takmer vernými kópiami.

Neočakávané rozdiely sa vyskytli v premenných moc, úspech a univerzalizmus. Moc a úspech sýtia rovnakú hodnotu druhého rádu s mierne egoistickým nábojom – sebazdôrazňovanie. Je pozoruhodné, že pre slovenskú populáciu sa zdá byť dôležitejšie prejavovanie vlastných schopností, inteligencie, kompetencií a dosahovanie cieľov a ambícií. Pre českú populáciu je to naopak ovládanie zdrojov a ľudí, sociálna prestíž a moc. Pochopenie, tolerancia, ochrana dobra, spoločnosti a prírody sa javí byť dôležitejšia pre slovenskú mladšiu populáciu.

Ako druhé nás zaujímalo, či sa zistené rozdiely nachádzajú v celých skupinách českej a slovenskej populácie, alebo iba v niektorých jej častiach. Rozhodli sme sa ponoriť viac do hĺbky našich vzoriek a analyzovať ich po častiach, aby sme zistili, kde sa konkrétne rozdiely nachádzajú častejšie a kde menej často, ktoré časti našich hlavných výskumných vzoriek sú si podobnejšie a ktoré rozdielnejšie. Pre tento účel sme každú populáciu rozdelili podľa šiestich sociodemografických kritérií (pohlavia, veku, dosiahnutého vzdelania, rodinného stavu, vierovyznania a spoločenského zaradenia) na dvadsať podskupín. Uskutočnili sme teda dvadsať porovnaní pre každú z podskupín navzájom medzi českým a slovenským súborom.

Nepochybne majú mnoho možností využitia pri poznaní národnej kultúry, sledovaní a porovnávaní sociálneho, ekonomického a politického vývoja, zavádzaní zmien i v ekonomickej sfére, obchode, pracovných vzťahov, riadení ľudských zdrojov, marketingu a presviedčaní.

Literatúra

1. BLECHA, I. et al. (2002). *Filosofický slovník*. Olomouc: Nakladatelství Olomouc.
2. BOHNER, G. (2006). Postoje. In Hewstone, M., & Stroebe, W. (Ed.), *Sociální psychologie* (s. 281-328). Praha: Portál.
3. BROŽÍK, V. (2000). *Hodnotové orientácie*. Nitra: Polianka.
4. CAKIRPALOGLU, P. (2004). *Psychologie hodnot*. Olomouc: Votobia.
5. CARTER, R. T. (1991). Cultural Values: A Review of empirical research and implications for Counseling. *Journal of Counseling & Development*, 70(september/october), 164-173. Stiahnuté 19.2.2008, z databázy Academic Search Premiere.
6. HALMAN, L. (2001). *The European Values Study: A Third Wave*. Tilburg: Tilburg University. Stiahnuté 30.1.2008, z http://spitswww.uvt.nl/web/fsw/evs/documents/Publications/Sourcebook/EVS_SourceBook.pdf
7. HALMAN, L., DE MOOR, R., ESTER, P. (1994). *The Individualizing Society. Value Change in Europe and North America*. Tilburg: Tilburg University Press.

8. HOFSTEDE, G. (1991). *Cultures and Organizations*. London: McGraw-Hill International.
9. INGLEHART, R. (2000). Globalization and Postmodern Values. *The Washington Quartetly, Winter*, s. 215-228. Stiahnuté 10.1.2008, z http://www.worldvaluessurvey.org/news/set_latestpub.html
10. INGLEHART, R., BAKER, W. E. (2000). Modernization, Cultural Change, and the Persistence of Traditional Values. *American Sociological Review*, 65(February), s. 19–51. Stiahnuté 20.2.2008, z databázy JSTOR.
11. IŠTVÁNIKOVÁ, L., ČIŽMÁRIK, M. (2007). Hodnoty a hodnotové orientácie v zrkadle dejín. *Človek a spoločnosť*, 10(2). Stiahnuté 2.2.2008, z <http://www.saske.sk/cas/2-2007/cizmarik.html>
12. JOHNSTONE, R. L. (1983). *A sociology of religion*. London: Prentice-Hall.
13. JOWELL, R. the Central Co-ordinating Team. (2005). *European Social Survey 2004/2005: Technical Report*. London: Centre for Comparative Social Surveys, City University. Stiahnuté 2.11.2007, z <http://ess.nsd.uib.no/>
14. KALVAS, F., PLECITÁ-VLACHOVÁ, K. (2005). The European Social Survey (ESS): O projekte a dostupnosti dat. Informačný bulletin sociologického datového archívu, 7(Listopad). Stiahnuté 2.2.2008, z <http://archiv.soc.cas.cz/download/35/SDAinfo0502.pdf>
15. KREIDL, M., VÁNĚ, J. (2001). Přehled výskumů mapujících religiozitu v ČR po roku 1989. *Informačný bulletin Sociologického datového archívu*, 3,(prosinec). Stiahnuté 2.2.2008, z http://archiv.soc.cas.cz/download/87/sda01_34.pdf
16. KREJČÍ, J.(2005). Mezinárodní program sociálního výzkumu ISSP. *Informačný bulletin Sociologického datového archívu*, 7(Srpen). Stiahnuté 2.2.2008, z <http://archiv.soc.cas.cz/download/36/SDAinfo0501.pdf>
17. KRIVÝ, V. (2004). Hodnotové orientácie a náboženské prejavy slovenskej verejnosti v 90. rokoch. *Sociológia*, 33(1), s. 7-45. Stiahnuté 5.2.2008, z <http://www.ucm.sk/FF/Slovensky/Katedry/dokumenty/dok/14%20religiozita%20a%20politika%20ISSP.pdf>
18. LEONTIYEVA, Y. (2002). Výzkumy hodnôt v ČR: World Values Surveys and European Values Study. *Informačný bulletin Sociologického datového archívu*, 4(Červen). Stiahnuté 2.2.2008, z http://archiv.soc.cas.cz/download/86/sda02_12.pdf
19. *Sociologický časopis*, 31(2), s. 215-239. Stiahnuté 3.2.2008, z http://sreview.soc.cas.cz/upl/archiv/files/337_215MATVL.pdf
20. MIŠOVIČ, J. (2001). *Víra v dějinách zemí koruny české*. Praha: Sociologické nakladatelství (SLON).
21. NÁKONEČNÝ, M. (2000). *Sociální psychologie*. Praha: Academia.
22. NÁKONEČNÝ, M. (1998). *Základy psychologie*. Praha: Academia.
23. NÁKONEČNÝ, M. (1997). *Motivace lidského chování*. Praha: Academia.
24. NÁKONEČNÝ, M (1995). *Psychologie osobnosti*. Praha: Academia.

25. NORWOOD, G. (2007). *Deepermind. Maslows Hierarchy of Values*. Stiahnuté dňa 1.4.2008, z <http://www.deepermind.com/20maslow.htm>
26. PETERSSON, T. (2003). *Basic Values and Civic Education - A comparative analysis of adolescent orientations towards gender equality and good citizenship*. Stiahnuté 20.2.2008, z http://www.worldvaluessurvey.org/news/set_latestpub.html
27. PITTS, R. E. (1981). Value-group analysis of cultural values in heterogeneous populations. *The Journal of Social Psychology*, 115, 109-124. Stiahnuté 19.2.2008, z databázy Academic Search Premiere.
28. PLECITÁ, K. (1999). Výzkumný program ISSP International Social Survey Programme. *Informačný bulletin Sociologického datového archívu*, 1(červen). Stiahnuté 2.2.2008, z <http://archiv.soc.cas.cz/download/94/sda01.pdf>
29. RABUŠIC, L. et al. (2001). České hodnoty 1991-1999. Sociální studia 6. Brno: Masarykova univerzita.
30. RABUŠIC, L. (2001). Value Change and Demographic Behaviour in the Czech Republic. *Czech Sociological Review*, 9(1), 99-122. Stiahnuté 6.2.2008, z http://sreview.soc.cas.cz/upl/archiv/files/162_099RABUS.pdf
31. ROKEACH, M. (1979). *Understanding Human Values. Individual and Societal*. New York : The Free Press.
32. ROCCAS, S. (2005). Religion and Value Systems. *Journal of Social Issues*, 61(4), 747-759. Stiahnuté 20.11.2007, z databázy Blackwell Synergy.
33. RYCKMAN, R., M., HOUSTON, D. M. (2003). Value Priorities in American and British Female and Male University Students. *The Journal of Social Psychology*, 143 (1), s. 127-138. Stiahnuté 15.1.2008, z databázy Academic Search Complete.
34. ŘEHÁK, J. (1992). Are the Czechs and the Slovaks different? Basic Value Preferences in the Czech Republic and the Slovak Republic. *Czechoslovak Sociological Review*, 28, s. 192 – 132.
35. ŘEHÁKOVÁ, B. (2001). Determinanty vztahu k ochraně životního prostředí. *Sociologický časopis*, 37(4), s. 479-498. Stiahnuté 6.2.2008, z http://sreview.soc.cas.cz/upl/archiv/files/136_479REHAK.pdf
36. ŘEHÁKOVÁ, B. (2006). Měření hodnotových orientací metodou hodnotových portrétů S. H. Schwartze. *Sociologický časopis*, 42(1), s. 107–128. Stiahnuté 6.2.2008, z http://sreview.soc.cas.cz/upl/archiv/files/645_108rehakova21.pdf
37. ŘÍČAN, P. (2002). *Psychologie náboženství*. Praha: Portál.
38. SCHROEDER, M. (2008). *Value Theory*. In: Stanford Encyclopedia of Philosophy. Stiahnuté 20.2.2008, z webovej stránky Stanfordskej univerzity <http://plato.stanford.edu/entries/value-theory/>
39. SCHUSTEROVÁ, N. (2004). Hodnoty a subjektívna pohoda. In Džuka, J. (Ed.), *Psychologické dimenzie kvality života* (s. 95-105). Stiahnuté 10.10.2007 z <http://www.pulib.sk/elpub/FF/Dzuka3/13.pdf>

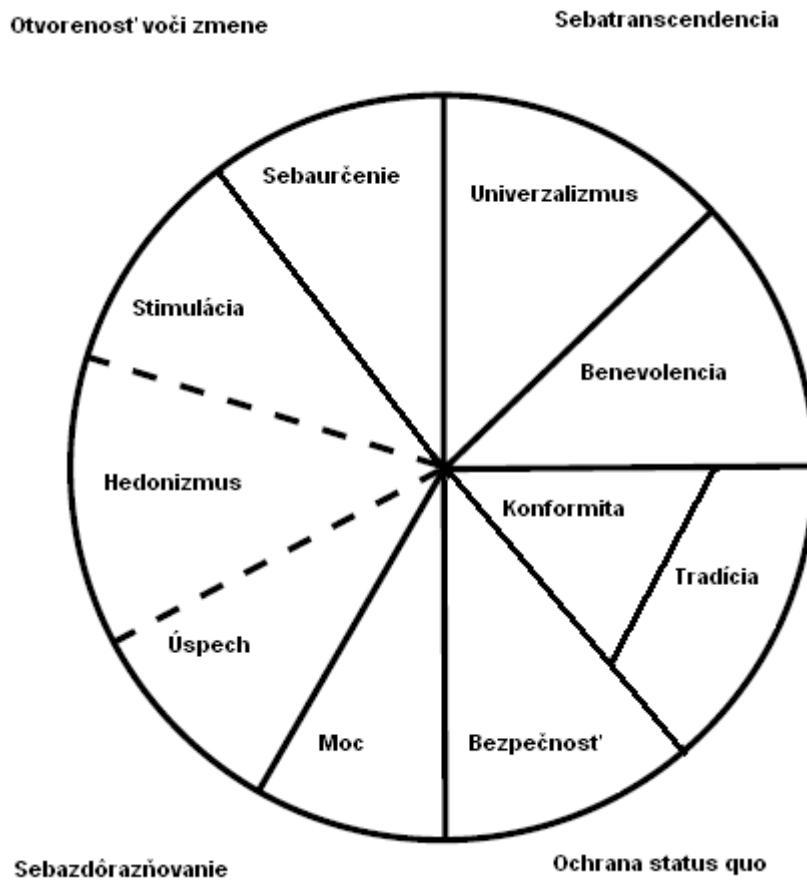
40. SCHWARTZ, S (n.d.). *A Proposal for Measuring Value Orientations across Nations*. Stiahnuté 15.11.2007 z http://www.europeansocialsurvey.org/index.php?option=com_docman&task=doc_view&gid=126&itemid=80
41. SCHWARTZ, S. H. (1999). A Theory of Cultural Values and Some Implications for Work. *Applied Psychology: An International Review*, 48(1), s. 23-47. Stiahnuté 20.11.2007, z databázy Blackwell Synergy.
42. SCHWARTZ, S. H. (1994). Are There Universal Aspects in the Structure and Contents of Human Values? *Journal of Sociat issues*, 50(4), 19-45. Stiahnuté 19.2.2008, z databázy Academic Search Premiere.
43. SCHWARTZ, S. H., ROS, M., SURKISS, S. (1999). Basic Individual Values, Work Values, and the Meaning of Work. *Applied Psychology: An International Review*, 48(1), s. 49-71. Stiahnuté 20.11.2007, z databázy Blackwell Synergy.
44. SCHWARTZ, S. H., BARDI, A. (1997). Influences of Adaptation to Communist Rule on Value Priorities in Eastern Europe. *Political Psychology*, 18(2), s. 385-410. Stiahnuté 20.11.2007, z databázy Blackwell Synergy.
45. SCHWARTZ, S. H., HUISMANS, S. (1995). Value Priorities and Religiosity in Four Western Religions. *Social Psychology Quarterly*, 58(2), s. 88-107. Stiahnuté 19.2.2008, z databázy Academic Search Premiere.
46. VÁROSS, M. (1970). *Úvod do axiologie*. Bratislava: Epoquea.
47. ZETTERBERG, H. L. (n.d.). *The Sociology of Values: The Swedish Value Space*. Stiahnuté 30.1.2008, z <http://www.zetterberg.org/Lectures/1920821.htm>

Webové stránky

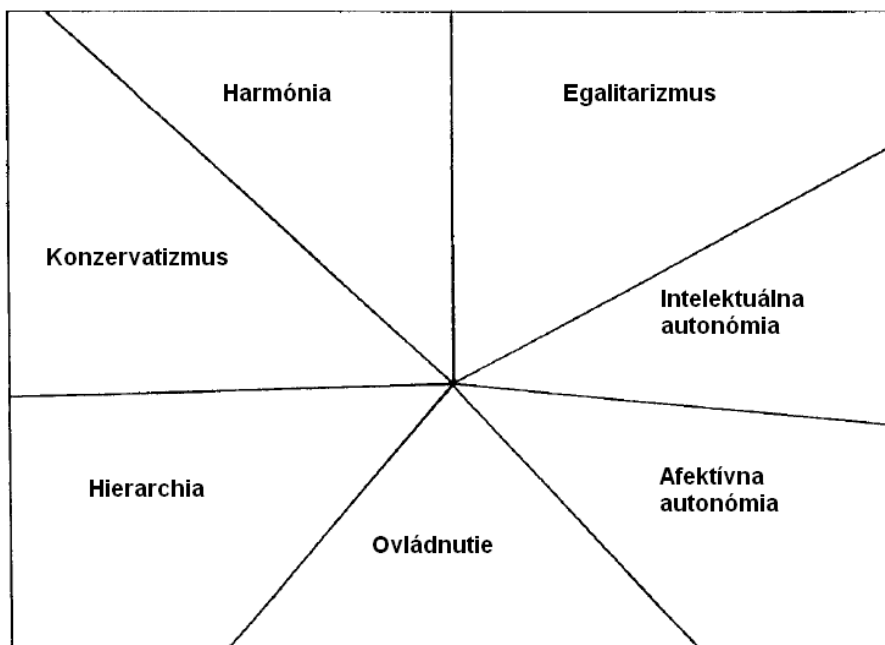
1. Európsky výskum hodnôt EVS (European Values Study)
<http://www.europeanvalues.nl/>
2. Medzinárodný program sociálneho výskumu ISSP (International Social Survey Programme)
<http://www.issp.org/>
3. Európska sociálna sonda
<http://www.europeansocialsurvey.org/>
4. Nórsky archív sociálnych dát (Norwegian Social Science Data Services (NSD))
<http://www.nsd.uib.no/nsd/english/index.html>
5. Spoločenskovedný ústav Slovenskej akadémie vied
http://www.saske.sk/SVU/v_medzinarodna_ess.html

Prílohy

Príloha č.1 Kruhová štruktúra hodnôt (Schwartz, ND)

Príloha č. 2 Sedem hodnôt podľa Schwartza (Schwartz, 1999)

Young Czech and Slovak values.

Comparison empirical research.

Abstract

We explored the structure and differences in value orientations of Slovak and Czech population of age between 15 and 34 years (N(CZ) = 799, N(SK) = 572). We have analyzed data of 21 items questionnaire Portrait Values Questionnaire – PVQ created originally by Shalom Schwartz. Data was gathered during International Social Survey Programme in 2005.

We have found differences between young Czech and young Slovak populations. Values power, hedonism and openness to change are more important for Czech population, while universalism, achievement, tradition and keeping status quo are more emphasized in Slovak population. Most often and deepest differences were observed in value hedonism and on openness vs. conservatism dimension. Group of Slovak and Czech divorced and group of non-catholic believers appear most homogeneous groups, while group of employed man shows biggest number of inner differences.

Key words: value orientations, young people, comparison